Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav české literatury a komparatistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Juan Zamora

Výstavba zápletky v tetralogii Josefa Škvoreckého o poručíku Borůvkovi

The build-up of a plot in Josef Skvorecky's tetralogy about lieutenant Boruvka

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Michael Špirit, Ph.D.

Děkuji PhDr. Michaelu Špiritovi, Ph.D., za cenné a inspirativní rady, které mi dal při tvorbě práce, vlídné jednání a trpělivost, kterou se mnou po celou dobu měl.

Poděkování patří rovněž mým kolegyním Barboře Kroulíkové a Evě Markové za to, že si se mnou povídaly o stárnoucím plešatějícím poručíkovi a krásných mladých dívkách, které pro něj mají slabost.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. července 2014 .....

Juan Zamora

Abstrakt

Cílem práce je popsat výstavbu zápletky ve volné tetralogii Josefa Škvoreckého o poručíku Josefu Borůvkovi, jež byla knižně publikována v letech 1966–1981. Zkoumáme, jak jsou v sérii dodržována pravidla charakteristická pro detektivní příběhy a jak s linií vyšetřování případů souvisejí pasáže, které se věnují osobnímu životu hlavních postav. Teoreticky vycházíme z odborné literatury o detektivním žánru (především Škvorecký, Sýkora, Todorov) a z literatury o autorovi (Kosková, Trenský). Popisujeme rovněž souvislosti tetralogie s dalšími prózami Josefa Škvoreckého.

Abstract

The scope of the thesis is the description of plot in the open tetralogy of Josef Škvorecký about the lieutenant Josef Borůvka which was published between 1966–1981. We examine the extent to which the rules characteristic for detective stories are complied with in the series and how passages devoted to private life of main characters relate to the investigation of the cases. Theoretically we draw from professional literature about the detective genre (especially Škvorecký, Sýkora, Todorov) and the literature about the author (Kosková, Trenský). We describe contexts of the tetralogy with other proses of Josef Škvorecký as well.

Klíčová slova: Josef Škvorecký, poručík Borůvka, Eva Adamová, detektivní příběh, zápletka, zločin, řešení

Key words: Josef Škvorecký, lieutenant Josef Borůvka, Eva Adamová, detective story, plot, crime, solution

Obsah

1. Motiv 7

2. Na počátku byl jazz 9

3. Vše souvisí se vším 14

4. Nápady čtenářů detektivek 20

5. První ohledání 23

6. Na místě činu 27
6.1 Začátek příběhů 27
6.2 Kdo je kdo 32

7. Stopy 33
7.1 Poznatky 33
7.2 Povolené matení 36
7.3 Analýza 40

8. Hříchy poručíka Borůvky 45
8.1 Role Borůvkova vztahu k ženám 45
8.2 Role Borůvkovy dcery Zuzanky 50
8.3 Role osobního života Evy Adamové 54

9. Rozuzlení a dopadení 58
9.1 Rekapitulace 58
9.2 Přiznání 61
9.3 Zločin bez trestu 63
9.4 Výzva ke čtenářům a rozhřešení 65

Epilog 68

Seznam použité literatury 70
Prameny *70*
Sekundární literatura *70*

Příloha 1: Názvy povídek a kapitol 73

1. Motiv

Klademe si za cíl prozkoumat volnou tetralogii Josefa Škvoreckého o poručíku Josefu Borůvkovi – knihy *Smutek poručíka Borůvky* (1966), *Hříchy pro pátera Knoxe* (1973), *Konec poručíka Borůvky* (1975) a *Návrat poručíka Borůvky* (1981).[1]

Na této sérii popisujeme výstavbu zápletky a rozdíly či podobnosti v jednotlivých příbězích, resp. knihách. Zabýváme se tím, jakým způsobem je detektivní zápletka vytvářena, jakých postupů charakteristických nebo nezvyklých pro žánr autor používá a jak se prolíná „detektivní" linie s ostatními (obzvláště sledováním osobního života hlavního hrdiny a dalších postav, s tím související vliv reálných událostí, především kolem srpna 1968).

Sledujeme různé způsoby vyprávění – v 3. osobě minulého času, s ženskou vypravěčkou v 1. osobě přítomného i minulého času, s mužským vypravěčem v 1. osobě minulého času.

Přihlížíme ke specifičnostem dotvářejícím vyprávěný text, jako jsou plánky a popisky (první tři knihy série), seznamy vystupujících postav (*Hříchy pro pátera Knoxe*), oslovování čtenáře s nabádáním k vyřešení detektivní záhady (*Hříchy pro pátera Knoxe* a *Návrat poručíka Borůvky*) a autorské komentářem k řešení případů (*Hříchy pro pátera Knoxe*).

Používáme literaturu, jež se zabývá zkoumanými prózami. Při charakteristice detektivního žánru rovněž vycházíme z odborné literatury. Na jejím základě posuzujeme, do jaké míry jsou příslušné žánrové „normy" a konvence, které popisuje i sám Škvorecký, naplněny v knihách tetralogie.

Pro snazší orientaci v textu práce uvádíme v Příloze 1 seznam povídek, jak jsou chronologicky řazeny ve *Smutku*, *Hříších* a *Konci*, a seznam kapitol obsažených v *Návratu*.

[1] Všechny citace a odkazy na příslušné tituly pocházejí z vydání v autorových Spisech. Pro jednoduchou orientaci je v textu v závorce vždy uvedeno první slovo názvu knihy a číslo odkazující na příslušnou stránku.

Veškeré citace uvádíme diplomaticky bez ohledu na případné odlišnosti, jako např. rozdíly v pravopisné normě.

2. Na počátku byl jazz

V roce 1963 požádal Lubomír Dorůžka Škvoreckého o příspěvek pro ročenku *Taneční hudba a jazz 1963* (Smutek: 295). Pro sborník napsal Škvorecký detektivní povídku „ten. sax. solo“ (s názvem začínajícím minuskulí), v níž vystupoval kriminalista Arnošt Ponykl a řešení odborného rázu souviselo se znalostí jazzových hudebních nástrojů.[2]

Rok předtím publikoval detektivní román *Vražda pro štěstí* napsaný společně s Janem Zábranou, do roku 1989 vydávaný pouze pod Zábranovým jménem, jenž spadá do trilogie *Vražd* s detektivem-vypravěčem Jaroslavem Pivoňkou a jeho milou Boženou Skovajsovou.

„Vymýšlení jejich příběhů s atmosférou předválečné, předmnichovské a okupované Prahy mě namlsalo, a tak jsem se rozhodl udělat sám knihu detektivních povídek“ (tamtéž).

Ještě před knižním vydáním v souboru *Smutek poručíka Borůvky* publikoval Škvorecký časopisecky čtyři povídky,[3] již s poručíkem Veřejné bezpečnosti (VB) Josefem Borůvkou, jenž vystupuje rovněž v přepracované, knižní verzi povídky „ten. sax. solo“.

V roce 1965 byl natočen a 18. února 1966 uveden povídkový film *Zločin v dívčí škole* na motivy „Smrti na Jehle“ (režie Ivo Novák), „Vědecké metody“ (filmová verze pod názvem „Jak se koupe žena“, r. Ladislav Rychman) a titulního „Zločinu v dívčí škole“ (r. Jiří Menzel), v hlavní roli s Lubomírem Lipským.

---

[2] Škvorecký, Josef: ten. sax. solo, in: *Taneční hudba a jazz 1963*. Ed. Lubomír Dorůžka et al. Praha: Státní hudební vydavatelství 1963, s. 137–140. V úvodu povídky je autorova předmluva o detektivce, jež by předpokládala znalost hudby. Povídka na s. 140 končí formulací „Kapelník rázem pochopil, proč poručík Ponykl usvědčil vraha. Kdo ze čtenářů nepochopil, nechť obrátí na str. 142“ – zde je, včetně zakreslení na notové osnově, řešení detektivní zápletky.

[3] Publikační historii v češtině u všech čtyř zkoumaných knih – časopisecky i knižně, včetně případných rozdílů – vždy popisuje Ediční poznámka jednotlivých titulů v autorových Spisech.

Se stejným představitelem uvedla od října 1967 do července 1968 Československá televize nedochovaný pětidílný televizní seriál *Vědecké metody poručíka Borůvky* (s epizodami „Horizontální vražda“, „Vražda mezi muzikanty“, „Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky“ a „Logická dedukce“).

Dne 31. října 1969 proběhla premiéra filmu Ladislava Rychmana *Šest černých dívek aneb Proč zmizel Zajíc* znovu s Lipským v hlavní roli. Scénář vznikl na motivy nepublikované synopse Josefa Škvoreckého „Zločin v knihovně rukopisů“. Ač lexikon *Český hraný film*[4] (2004: 476–477) uvádí, že zde Lipský hraje poručíka Borůvku, jméno postavy není v titulcích napsáno, ve filmu není vysloveno a vyšetřující je označován pouze jako poručík.

Po *Smutku* uvažoval Škvorecký o dalších detektivkách (například ve stylu detektivek „naruby“ R. A. Freemana, v nichž je pachatel znám od počátku), až se, jsa inspirován reálnými zpěvačkami Mildred Baileyovou a nejmenovanou členkou divadélka Paravan, rozhodl pro *Hříchy pro pátera Knoxe* (Hříchy: 284–286), v jejichž deseti povídkách vystupuje barová zpěvačka Eva Adamová a v první a poslední rovněž poručík Borůvka.

Zatímco *Hříchy* částečně vznikaly a tři povídky byly časopisecky publikovány ještě za Škvoreckého pobytu v Československu, následující *Konec poručíka Borůvky*, který čítá šest rozsáhlejších povídek, byl napsán a vydán již během autorova exilu.

Vznik románu *Návrat poručíka Borůvky* Škvorecký naznačil v *Samozřebuchu*. V části knihy napsané roku 1977 píše o vydání *Smutku* v nakladatelství Sigty-Eight Publishers s tím, že „šlo o to, mít kompletní borůvkovskou trilogii v jednom vydání“. Poznámka pod čarou doplňující sdělení uvádí: „Na osvobození poručíka Borůvky z československého vězení už autor pracuje. Takže trilogie bude možná tetralogie“ (Škvorecký 1997: 122).

[4] Předloha „Zločin v knihovně rukopisů“ je zde uváděna jako povídka, stejně se vyjadřuje například dobová recenze (Hrbas, Jiří: Bláznivá kriminální komedie, in: *Rudé právo*, 28. 11. 1969, s. 5). Informaci o nepublikované synopsi uvádíme na základě e-mailové korespondence mezi Josefem Škvoreckým a Michaelem Špiritem.

V rozhovoru s Karlem Hvížďalou pořízeném od prosince 1992 do února 1993 pro knihu *Opustíš-li mne, zahyneš* Škvorecký zmiňuje bez uvedení názvu plán na závěrečný, pátý díl knižní série, jenž měl být zasazen do Prahy:

„Ve čtvrtém díle, Návrat poručíka Borůvky, se detektiv ocitne v Torontě, kde působí jako hlídač na parkovišti, ale jak se dostal z pražské basy, se čtenář nedozví – […]“ (Hvížďala 2012: 224). Škvorecký chtěl rovněž vysvětlit, jak se v USA ocitla Adamová, jež se na konci *Návratu* za Borůvku vdává. Přímo v *Návratu* jsou pouze naznačeny okolnosti Borůvkova útěku a uvěznění Adamové.

Dále Škvorecký uvádí: „Do mých vágních plánů na celkem jednoduchý detektivní román však zasáhl televizní seriál napsaný podle Hříchů pro pátera Knoxe“ (tamtéž: 225).

Od ledna do prosince roku 1992 byl tento seriál v České televizi vysílán živě, se Zlatou Adamovskou v titulní roli Evy Adamové. Děj všech epizod seriálu oproti třem povídkám v knižní předloze[5] byl situován do Československa, s přesazením děje do doby vysílání seriálu. Místo poručíka Borůvky vystupoval kapitán Malina, jehož ztvárnil Petr Kostka.

K tomu Škvorecký ve zmiňovaném rozhovoru říká: „[Seriál] se divákům dost líbil, a tak mě přítel Šašek, dramaturg, požádal, abych neodpočíval na televizních vavřínech a koukal psát. […] Z televizních vavřínů se tedy patrně stane Prokrustovo lože, a protože plánovaný román by se těžce dal zeserializovat,[6] musí to zase být sada povídek“ (tamtéž).

Opět desetidílný seriál s plánovaným názvem *Urážky Philo Vance* měl být postaven na postupu podobném *Hříchům* (jejž vysvětlujeme v kap. 5.).

[5] Povídka „Mezi námi děvčaty“ se v aktuálním čase vyprávění ve třetí osobě singuláru odehrává v Praze, ale stěžejní část příběhu – dialogem zprostředkovaná historka Adamové kamarádky Zuzany zvané Zuzán – je zasazena do zahraničí, převážně Paříže.

[6] Problém mohl mj. být, jak upravit původní námět (útěk z komunistického Československa) pro seriálovou podobu, v níž se předcházející události (jako navázaní partnerského vztahu Adamové s Malinou-Borůvkou) v televizních *Hříších* odehrávají až po roce 1989.

V každé epizodě měla být porušena dvě pravidla dvacatera pro autory detektivek stvořeného S. S. Van Dinem.

Z projektu Škvorecký napsal jen pracovní verze scénářů pro čtyři epizody, které jsou uloženy v torontské Fisher Library (Hříchy: 291). Už v rozhovoru s Hvížďalou zmiňoval náročnost nápadu a možnost nezdaru. V takovém případě plánoval prodat Adamové postavu České televizi pro vytvoření příběhů, na nichž by se nepodílel.

Na televizní *Hříchy pro pátera Knoxe* nakonec navazovaly *Hříchy pro diváky detektivek* (1995), na nichž Škvorecký autorsky neparticipoval, ale opět je režíroval a scénář napsal Dušan Klein. Explicitní informaci, proč byl nakonec realizován jiný seriál, se nepodařilo dohledat.

V *Hříších pro diváky detektivek* se měla opět objevit Zlata Adamovská v roli Adamové. Kvůli těhotenství hlavní představitelky se natáčení neodložilo na neurčito, nýbrž došlo k úpravě scénáře.[7] Místo Adamové, jež je pouze v jedné epizodě krátce zmíněna, zde vystupuje zpěvačka Dáša ztvárněná Dagmar Veškrnovou. V seriálu rovněž vystupují charaktery objevivší se v televizní adaptaci *Hříchů pro pátera Knoxe* (policisté Raglánek a Kolín, ten se svou chotí, Adamové kamarádkou „Zuzán"). *V knize* se v případě policistů jedná o cizince, v televizní adaptaci o Čechy, pořád jsou to, byť volně, postavy *na motivy* Škvoreckého.

K pátému dílu knižní řady se Škvorecký vyjádřil i při vydání tetralogie ve svých Spisech. K úvahám o něm musel dospět nejpozději v letech po dokončení *Návratu* na jaře 1981:

„Plánovaný pátý díl se mi už napsat nepodařilo,[8] protože jsem dostal nápad na román o Češích v americké občanské válce. Příprava a napsání

[7] Viz např. Nováček, Ondřej: Hříchy pro pátera Knoxe – vraždy v přímém přenosu, in: web České televize, 6. 11 2011. Článek dostupný z odkazu: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/142016-hrichy-pro-patera-knoxe-vrazdy-v-primem-prenosu/, odkaz platný k 9. 7. 2014.

[8] Plánované počty titulů neodpovídají ani u jiných Škvoreckého detektivních sérií. Detektivky napsané se Zábranou měly původně tvořit pentalogii, ale napsány a publikovány byly pouze

Nevěsty z Texasu mi trvalo osm let [1984–1991, poprvé vydáno 1992], v té době se složil komunismus, přišly jiné nápady, ale bohužel se nezastavil čas“ (Návrat: 170).

první tři díly. Řada tvořená se Zdenou Salivarovou byla nejprve prezentována jako trilogie, přičemž vyšlo šest dílů a zůstal rozepsán sedmý díl.

3. Vše souvisí se vším

V tetralogii, již chápeme jako samostatnou sérii, kterou lze číst bez znalosti jiných Škvoreckého knih, se objevují odkazy na další Škvoreckého prózy, *Honzlovou* (1972) jeho manželky Zdeny Salivarové, i na sérii *Vražd*, již napsal společně s Janem Zábranou.

Níže uváděné odkazy zmiňujeme se snahou poukázat na motivickou provázanost autorova díla. Podotýkáme, že například Škvoreckého prózy s Danielem Smiřickým jsou mezi sebou provázány místem děje, popisovanými událostmi či vystupujícími postavami, avšak vykazují nesrovnalosti v zasazení do míst (např. Kostelec v románu *Mirákl* publikovaném poprvé roku 1972 není zcela totožný s Kostelcem v ostatních prózách) či odlišnosti v životě Smiřického i dalších osob, jež se v textech objevují. Odkazy ve zkoumané tetralogii jsou s ohledem na volnou řadu se Smiřickým myšleny jako zmínky o postavách podobných vlastností a týchž jmen, které se však mohou v některých vlastnostech nebo životních osudech lišit.

V povídce „Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky“ se zmiňuje abiturientský sjezd v K., jehož se Borůvka zúčastnil, a o srazech s poručíkovými spolužáky z K. je zmínka v povídce „Jeho nejlehčí případ“. „Zločin v dívčí škole“ líčí Borůvkovo pedagogické působení v tomto městě, než se stal kriminalistou. Již pod konkrétním jménem Kostelec, odkud kromě Daniela Smiřického pochází mj. přímý vypravěč knihy *Lvíče* (1969) Karel Leden, je v *Konci poručíka Borůvky* několik odkazů na poručíkovo mládí, včetně vzpomínky na Smiřického. Se vzpomínkami na mládí a úvahami o křesťanské víře souvisí rovněž kostelecký farář Meloun (jenž vystupuje i v příbězích se Smiřickým), zmiňovaný v rámci tetralogie je mj. v povídkách „Čí dedukce“, „Omluvte slečnu Peškovou“, „Případ červených šlí“.

Ve „Zločinu v dívčí škole“ Borůvka vypráví své podřízené Evě označované jako „příslušnice s drdolem“ svůj případ z dob pedagogické kariéry. Zmiňuje ředitelku Ivanku Krulišovou nazývanou dívkami, tajně i kantory jako Ivana Hrozná:

To jednak podle zjevu – třebaže je ženou, podobá se trochu buldokovi – jednak podle táborových řečí, které vede proti imperialistům, revizionistům, kulakům, kosmopolitům a vůbec proti všem třídním nepřátelům. V podstatě je to však laskavá česká duše v knedlíky a koláči vyživeném českém těle, a dívky to vědí a hřeší na to (a my taky). Ivana Hrozná je hrozná jen v teorii: když jsme asi před měsícem probírali připuštění našich dívek ze čtvrtého ročníku k maturitě a narazili jsme na jasnou kulackou dcerku z pětadvacetihektarového statku, chodila Ivana tři dny jako bez duše a nakonec k nám ve sborovně držela táborový projev o Makarenkovi, kterého si trošku popletla s Lysenkem, promluvila o dědičnosti, známé buržoazní pavědě, a o tom, že podle sovětské genetiky se vlastnosti nedědí, nýbrž získávají výchovou, a celou tu vědu zakončila metaforou o mladém stromku, který se dobře ohýbá. Výsledek kulacká dívka z pětadvacetihektarového statku dána pod patronát školské skupině ČSM a k maturitě připuštěna (Smutek: 274).

Pod „vlastním“ jménem Ivana Hrozná vystupuje ředitelka školy v Kostelci v *Miráklu*, přičemž má podobné vlastnosti a jednu z komických epizod knihy tvoří připouštění dívek k maturitám.

V „Aristotelské logice“ jmenuje „příslušnice s drdolem“ svého příbuzného Kopance jako starého mládence a bohatého spisovatele (tamtéž: 242) a v souvislosti s ní je Kopanec zmiňován rovněž v „Třetím vrcholu trojúhelníku“ (Hříchy: 249) – literát téhož jména vystupuje ve *Lvíčeti*.

V povídce „Matematikové z Grizzly Drive“ Kopance líčí Adamová jako svého dobrého přítele a tajného obdivovatele, jenž se stará o překlady knih Raymonda Chandlera do češtiny, sám tvoří povídky a romány, „ke kterejm krade náměty ve starejch pulp magazínech“, a napsal knihu o detektivkách (tamtéž: 182–183), obdobná zmínka o něm je i v „Otázce alibi“.

V povídkách „Omluvte slečnu Peškovou“ a „Piráti“ Kopanec přímo vystupuje, ve druhé jmenované se vyskytuje rovněž spisovatel Vrchcoláb objevující se v několika dalších Škvoreckého knihách (viz *Lvíče*, *Mirákl*, *Příběh inženýra lidských duší*, publikovaný 1977).

V „Matematicích z Grizzly Drive“ je zmíněn i Vratislav Blažej jakožto Adamové bývalý spolužák z biskupského gymnázia (tamtéž: 176, 178), jenž se stal scenáristou, jinak také jeden z pisatelů dopisů v *Příběhu inženýra lidských duší*.

V „Divné archeologii“ vystupuje daktyloskop (použito označení v maskulinu) Babinčáková a žena téhož jména se objevuje v *Tankovém praporu* (1971). Povídka „Ornament v trávě“ odkazuje na desátníka Střevlíčka a jeho výkony v téže knize. Desátník je zmiňován v rámci Borůvkovy vzpomínky na vlastní vojenskou službu, přičemž vzpomínka je dána tím, že Borůvka vyšetřuje zločin ve vojenském prostředí. V té souvislosti je uváděn i rotný Smiřický a „Pohádka o velké prdeli“ obsažená v různých verzích v *Tankovém praporu* a v knize *Ze života lepší společnosti* (1985).

Křestní jméno Irena, jež hojně figuruje v Škvoreckého textech, je použito v názvu dívčího románu Jaromíry Hüttlové *Irča vede jedenáctku* (1936), kteréžto dílo je v „Divné archeologii“ zmíněno coby jedna z knih, kterou čte poručíkova dcera Zuzanka (Konec: 67). V „Třetím vrcholu trojúhelníku“ postava jménem Irena přímo vystupuje: Irena Obdržálková je dcera poručíkova přítele zapletená do případu. V povídce „Hotel pro sourozence“ z *Prima sezóny* (1975) má stejné příjmení dívka Ludmila figurující na seznamu děvčat, na něž soustředil Danny svůj milostný zájem. V *Miráklu* se objevuje Obdržálková Eliška popsaná jako „nejhezčí mladá spisovatelka střední Evropy“, též zmiňovaná v *Příběhu inženýra lidských duší*.

V *Návratu* (Návrat: 87) hovoří Jiřina McCavishová o prvorepublikovém policistovi Bohuslavu Vodičkovi, jenž vystupuje v detektivkách napsaných s Janem Zábranou coby rodinném příteli svých rodičů.

Borůvka je v souvislosti s motivem komaránského pachatele vražd v afektu, což je případ uváděný ve zkoumané tetralogii, zmiňován jako rodinný známý manželů Lomnických v knize *Setkání po letech, s vraždou* (2000), již napsal Škvorecký se Zdenou Salivarovou jako druhý díl řady *Setkání*.

Jana Honzlová, přímá vypravěčka románu Zdeny Salivarové *Honzlová* (1972), je jako kamarádka Borůvkovy ženy uváděna v „Případu červených šlí“ (Konec: 144). Dívku příjmení Honzlová, jež působila v Státním souboru písní a tanců Sedmikráska, v „Matematicích“ jmenuje Adamová jakožto novou milou svého bývalého (Hříchy: 180).

Lze tedy nalézt odkazy zcela okrajové, jako je zmínka o inspektoru Vodičkovi, i ty, jež se objevují vícekrát, jako jsou vzpomínky na faráře Melouna či poznámky související s poručíkovým kosteleckým původem.

V situaci, kdy je třeba v textu uvést prvorepublikového policistu, by bylo možné vymyslet postavu jiného jména, avšak zmínka o Vodičkovi či výskyt jiných výše zmíněných postav vytváří intertext v rámci Škvoreckého díla, resp. i v rámci tvorby Zdeny Salivarové a Jana Zábrany.

Vodička v sérii *Vražd* představuje policistu z doby první republiky, a když je taková funkce jmenována v *Návratu*, jde opět o Vodičku.[9] Farář s určitými vlastnostmi se jmenuje Meloun a je označován jako „důstojný pán" či „velebný pán". Spisovatel, jenž má některé (nikoliv zcela totožné!) podobné zkušenosti, jako měl Škvorecký (zájem o detektivní žánr v *Hříších*, autorství „problematické" knihy ve *Lvíčeti*), je shodně pojmenován Kopanec. Postavy židovského původu mají několikrát v Škvoreckého prózách příjmení Kohn.

Člověk reprezentující nějakou profesi, vlastnosti či zkušenost bývá v různých autorových prózách pojmenován stejně. V té souvislosti je možné poukázat i na opakování motivů ve Škvoreckého díle – např. *Tankový prapor* z vojenského prostředí a následně zasazení jedné detektivní povídky do vojenského areálu, vztah postav k víře a Bohu, přítomnost spisovatelů a literatury vůbec či popis maturit na dívčí škole.

Například město Kostelec hojně figuruje i v prózách, v nichž nevystupuje poručík Borůvka; je mj. místem, odkud postavy pocházejí. Nepovažujeme proto za zvláštní, že je zmiňováno i v knihách tetralogie – jednou coby „starosvětské městečko" (tamtéž: 275), což se shoduje s líčením Kostelce v titulech bez Borůvky – a že odtud Borůvka pochází jako postavy jiných

[9] Jedná se o běžné české jméno a příjmení – pro postavu policisty nijak signifikantní – a okrajovou zmínku, ale čtenáře mohla teoreticky v době exilového vydání knihy napadnout možná souvislost s trilogií *Vražd*, u níž bylo Škvoreckého autorství přiznáno a zveřejněno až počátkem 90. let. Myšlenkové pochody čtenářů neznáme, sami bychom však považovali za neobvyklé, kdyby se ve dvou knihách dvou různých autorů vyskytovala postava stejného křestního jména i příjmení vykonávající totožné zaměstnání.

Škvoreckého děl. Jsou-li v jiných prózách postavy často pojmenovány Irena, chápeme, že se osoba takového křestního jména objevuje i v sérii s Borůvkou.

Helena Kosková v knize *Josef Škvorecký* (2004) v souvislosti s *Koncem poručíka Borůvky*, jenž vyšel již během autorova exilu, píše, že autor „na rozdíl od *Smutku* může otevřeně mluvit o Borůvkově křesťanském životním názoru, vzbuzeném v gymnaziálních letech velebným pánem Melounem. Poručík Borůvka tak výrazněji než v první knize působí jako *alter ego* Dannyho“ (Kosková 2004: 129).

Ve *Smutku* dle Koskové „hranice mezi vážnou a detektivní linií Škvoreckého díla je narušena [...] vzájemným propojením povídek mezi sebou i s postavami autobiograficky inspirovaných děl“ (tamtéž: 86); dále uvádí rysy, které je možno brát za postmoderní, a řadí k nim „provázání motivů a postav jeho [Škvoreckého] knih“ (tamtéž: 87). V souvislosti s *Koncem* píše o aluzích a citacích ze Škvoreckého próz, čímž se text stává součástí autorova fikčního světa (tamtéž: 129) – ten netvoří jednoho jeho dílo, ale množina autorových textů.[10]

[10] V tetralogii lze nalézt odkazy i na literární díla jiných autorů, zde uvádíme pouze některá, a to se zaměřením na detektivní prózy. V povídce „Ženské za volantem“ zasazené do Itálie vystupuje policista Hercule Potarot, kterýžto odkaz na detektiva Hercula Poirota z děl Agathy Christie komentuje vypravěčka Eva Adamová slovy „což snad byl nějakej vtip jistým způsobem sečtělejch rodičů“ (Hříchy: 67). Povídka „Proč tolik šámusů“, jež se odehrává v New Yorku, názvem odkazuje na jednoho z autorů detektivek drsné školy, Dashiella Hammetta, a pojem *shamus*, který se používá v anglickém originálu jeho próz coby označení pro soukromého detektiva; v přechýlené ženské podobě je uvedeno v *Návratu* (viz níže v poznámce). Adamová coby personální vypravěčka povídky „Matematikové z Grizzly Drive“ používá přirovnání „revolver jako z Hammetta“ (tamtéž: 207) a několik odkazů na drsnou školu obsahuje *Návrat* zasazený do Kanady. Srov. název první kapitoly („Sestřička“) s českým titulem knihy dalšího autora detektivek drsné školy, Raymonda Chandlera, or. *The Little Sister* (1949, česky 1969), několik zmínek o detektivu Chandlerových próz Philu Marlowovi či poznámky o alkoholických nápojích charakteristických pro tuto postavu:
„Pomyslel jsem si, zda v slavném šupleti Phila Marlowa byl taky Jack Daniel's, nebo nějaká obskurní whiska z Tennesee pálená při měsíčním svitu neregistrovaným výrobcem“ (Návrat: 60). – „Mezi osobnostmi, jež utvářely šámusku Sheilu, byl na prvním místě Phil Marlowe. Odšroubovala závěr a nalila mně i sobě (tamtéž: 67)“. – „Ach, Bože! Drsný chlap

Domníváme se tedy, že popsané odkazy mohou u čtenáře, jenž zná i jiné Škvoreckého texty, rozšířit recepci titulů tetralogie a ukazují, že lze v těchto knihách nalézt i jiné motivy, než je řešení detektivní záhady.

nejsem. I kdybychom v šupleti měli galon Marlowova bourbonu“ (tamtéž: 164). – O aluzích v souvislosti se stopami viz kap. 7.3.

4. Nápady čtenářů detektivek

Tetralogii s poručíkem Borůvkou Škvorecký označuje (viz například autorské poznámky ve vydání knih ve Spisech) jako detektivní a tak je chápána i v této práci. Uvádíme, jak odborná literatura charakterizuje detektivní žánr, abychom poukázali, které z těchto postupů jsou v tetralogii použity a čím se tetralogie od definic žánru naopak liší. Domníváme se rovněž, že „normálně" (tj. např. v recenzních, anotacích a jiných reklamních textech či v neodborné komunikaci čtenářů) nemusí být pojem *detektivka* vždy vnímán totožně a může mj. zahrnovat i příbuzné žánry.

Michal Sýkora ve sborníku *Britské detektivky: od románu k televizní sérii* k žánrové provázanosti uvádí:

„Detektivní žánr je součástí diferencované skupiny žánrů tematizujících zločin. V anglo-americké literární teorii se pro tuto skupinu žánrů užívá zastřešujícího označení *crime fiction*. Kritéria pro rozčleňování jednotlivých žánrů *crime fiction* jsou spíš intuitivní a vycházejí ze snahy postihnout tematickou různorodost. Detektivní žánr jako jediný má v rámci *crime fiction* jasně formulovanou žánrovou teorii, vymezující se od ostatních žánrů *crime fiction* nejen tématem, ale [také] specifickou stavbou narativu" (Sýkora 2012: 7).

Dagmar Mocná s odkazem na etymologii v latinském *detegere* = *odkrývat*, *odhalovat* charakterizuje detektivku jako „jeden z klíčových žánrů populární epiky, líčící proces objasňování ztajemněného zločinu" a uvádí, že „je jedním z žánrů kriminální literatury (tj. literatury věnované problematice zločinu), její funkce je především zábavná. ¶ Princip narativní mezery v informacích se soustřeďuje k otázce ‚kdo je vrah',[11] přičemž odpověď na ni spolu s detektivem z fikčního světa hledá i čtenář" (Mocná 2004: 106).

[11] V článku *To složité umění vraždy* Sýkora jako jediný druh zločinu připouští vraždu: „Nic jiného nestojí za čas Velkého Detektiva, ale ani čtenáře. Drobné krádeže ve školní šatně, manko v prodejně smíšeného zboží, loupež na filatelistické výstavě, popřípadě nezákonné sledování bavorské pornografie jsou hodny leda tak detektiva Štiky z Ohníčku nebo partičky z Malého pitavalu z velkého města" (Sýkora 2013: 20). Kornel Földvári v poeovské kapitole

Tzvetan Todorov pro klasický detektivní román[12] používá označení *román s tajemstvím* (*roman à énigme*) a v souvislosti s mezerou v informacích o zločinu zmiňuje, že „neobsahuje jeden příběh, nýbrž dva: příběh zločinu a příběh vyšetřování“ (Todorov 2000: 102), k tomu též jmenuje pojmy *fabule* a *syžet*.[13]

„První příběh, příběh zločinu, je vlastně absencí, neboť jeho nejdůležitější vlastností je to, že se hned nemůže v knize objevit. Jinak řečeno, vypravěč nám nemůže přímo sdělovat repliky zúčastněných postav, ani popisovat jejich gesta. Aby tak mohl učinit, musí využít prostřednictví jiné (nebo téže) postavy, jež ve druhém příběhu podá svědectví o tom, co zaslechla a spatřila“ (tamtéž: 103).

K tomu doplňujeme Mocnou: „Výrazně jsou charakterizovány vedlejší postavy, mezi nimiž se skrývá vrah. Distribuce informací zúčastněných postav (svědků) klade důraz na rozdílnost a fragmentárnost svědectví o události, v případě vraha na jejich retušování; výsledný detektivův názor vzniká na základě ‚mozaiky‘ hledisek. ¶ Kompozice je přísně promyšlená (autor postupuje pozpátku, od události k jejímu ztajemnění), rozuzlení by mělo být pravděpodobné, racionálně zdůvodněné a plynoucí z exponovaných indicií, zároveň by však mělo být co nejvíce překvapivější. Základním kompozičním principem je retardace“ (Mocná 2004: 107).

---

knihy *O detektívke* zmiňuje Poeovu povídku „Odcizený dopis“ („The Purloined Letter“, časopisecky 1844), jednu z jeho pěti povídek konstituujících žánr, a její nemortuální charakter: „Pritom dokonca ani nejde o vraždu, len o krádež kompromitujúceho listu – a predsa človeka vzrušeuje dokonalou záhadnosťou“ (Földvári 2005: 70). – V tetralogii se o jiný případ, než je vražda, jedná v povídkách s Borůvkou „Čí dedukce?“ a „Zločin v dívčí škole“, v „Jeho nejlehčím případu“ se vyšetřuje pokus o vraždu; v povídkách s Adamovou bez Borůvky není vražda vyšetřována v „Justičním omylu“ a „Matematicích z Grizzly Drive“.

[12] O povídce se Todorov nezmiňuje.

[13] Srov.: „Syžet je [v detektivním žánru] postaven na zaplňování bílých míst ve vyprávění; na jeho konci dojde k rekonstrukci fabule“ (Sýkora 2012: 24).

Vyprávění je dle ní „zaměřeno na vznik, rozvíjení, ověřování a zamítání detektivových (resp. čtenářových) hypotetických podezření, která autor konstruuje jako klamná, obtížně verifikovatelná“ (tamtéž: 106), neboť „rozhodující indicie, jež vedou k odhalení pachatele, jsou vloženy, aby neupoutaly pozornost čtenáře a využil je pouze detektiv“ (tamtéž: 107).

V té souvislosti uvádí přímo Škvorecký v *Nápadech čtenáře detektivek*: „V podstatě není vlastně vůbec žádoucí, aby čtenář pachatele ryze logicky vydedukoval. To je výkon vyhrazený Velkému detektivovi, a kdyby ho byl schopný i čtenář, Velkého detektiva by to do jisté míry diskreditovalo“ (Škvorecký 1998: 139).

Román podle Todorova končí epilogem, v němž je odhalen zločin[14] a jeho pachatel, k tomu Mocná uvádí pojem *rekapitulační rozhovor*, tedy dialog mezi detektivem a obviněným, a jako jednu z možných alternativ výjev ze soudní síně.

Na osud pachatele po vyřešení případu odkazuje Todorov prostřednictvím česky nepublikovaného románu Michela Butora *L'Emploi du temps* (1956, „*Rozvrh hodin*“), v němž spisovatel detektivek, jedna z postav, říká, že „každá detektivka spočívá na dvou vraždách, z nichž ta první, jíž se dopustí vrah, se stane důvodem k druhé vraždě, v níž se zločinec stane obětí čistého a netrestatelného vraha – detektiva“ (Todorov 2000: 101).

Detektivní román řadí Todorov k triviální literatuře a uvádí, že oproti umělecké literatuře „má své normy, a proto psát ‚lépe‘, než to příslušné normy vyžadují, znamená vlastně psát ‚hůře‘. Ten, kdo chce ‚vylepšit‘ detektivní román, píše ‚literaturu‘, nikoli detektivku. Detektivní román par excellence není ten, který překračuje pravidla žánru, nýbrž ten, který se jim podřizuje…“ (tamtéž).

[14] Dodáváme, že v detektivkách bývá vyšetřována rovněž nějakým způsobem tajemná, nikoliv však kriminální událost.

5. První ohledání

Smutek poručíka Borůvky (1966) obsahuje podtitul (Detektivní pohádka),[15] věnování, dvanáct pojmenovaných povídek, na konci poslední povídky vročení, ve vydání ve Spisech Autorovu poznámku a Ediční poznámku, ve vydáních z let 1966 a 1968 závěrečnou Poznámku a poděkování.

Všechny povídky jsou vyprávěny v gramatické třetí osobě singuláru. Platí, že od momentu, kdy se v příběhu objeví Borůvka (není-li přítomen od úplného začátku), už se důsledně líčí události, jichž je přítomen nebo o nichž se dozvídá.

Kromě standardně sázeného textu (antikvou a kurzivou) některé povídky doplňují i další prvky – mapky, notové záznamy v notové osnově, plány místností, nákres vražedného nástroje, rukopisné zápisy fyzikálních výpočtů.[16]

Hříchy pro pátera Knoxe (1973) obsahují podtitul (Detektivní divertimento), věnování, autorův úvodní text o Ronaldu Arbuthnotu Knoxovi a o koncepci knihy, znění Desatera pátera Knoxe,[17] deset pojmenovaných povídek a závěrečný text Rozhřešení, jenž pojednává o porušení Knoxova desatera v jednotlivých povídkách a o stopách vedoucích k rozřešení záhad. Ve vydání ve Spisech je obsažena rovněž Autorova a Ediční poznámka.

V úvodu povídek je uvedeno, o kolikátý hřích se jedná (tedy pořadí povídky), co se mají čtenáři pokusit vydedukovat – zdali se jedná o „whodunit", „whydunit", či „howdunit", kteréžto možnosti vysvětluje Škvorecký v řečeném

[15] Ve vydání ve Spisech podtitul bez uvedení informace, proč byl vypuštěn, chybí.

[16] Jedná se o jeden z rysů angloamerických detektivek tzv. zlatého věku; použití prvků mimo hlavní text považujeme za odkaz k této tradici.

[17] Knoxovo desatero bylo poprvé publikováno v předmluvě sborníku *The Best Detective Stories of 1928–1929*, jejž sestavil Ronald Arbuthnot Knox, kněz (odtud *páter*) a autor detektivek. Nikoliv první, leč dle Škvoreckého (1998: 72) „nejproslulejší pravidla" pro psaní detektivních příběhů obsahovala deset bodů, které by neměly být v detektivce porušeny.

úvodu.[18] Před textem povídky je také uveden seznam postav, jak přicházejí na scénu, přičemž zde nejsou vždy uvedeny pod občanskými jmény, ale rovněž například dle vzhledu, profese, zájmu či aktuální situace, v níž se nacházejí, nebo kombinace obojího a u toho je řečena událost související s dějem povídky a vázající se na danou postavu (např. „Pacientka sanatoria: vyjela si na noční výlet"; „Poručík Borůvka: toho dne dostal špatnou zprávu").

Sedm povídek je vyprávěno v gramatické třetí osobě singuláru – ač s využitím odlišných postupů, tři Adamovou v první osobě singuláru. Kromě standardně sázeného textu (antikvou i kurzivou) obsahují vybrané povídky další prvky na stejném principu jako *Smutek*. Jedná se o obrázek znázorňující popsaný děj, plánek místnosti, nákresy geometrických útvarů, mapku, grafické řešení rovnice. Úvodní „Intimní záležitost" obsahuje poznámku pod čarou, jež odkazuje na *Smutek*.

V každé povídce je v jednom orámovaném obdélníku výzva ke čtenářům,[19] jež přerušuje tok textu, a čtenáři jsou vyzýváni k řešení záhady a odhalení, jaký bod Knoxova desatera byl porušen. Výjimkou tvoří pouze „Omyl v Šlágrsé", v němž jsou výzva k řešení případu a výzva k odhalení, který bod Knoxova desatera byl porušen, samostatně, tedy ve dvou obdélnících, a mezi nimi pokračuje děj povídky.

Konec poručíka Borůvky (1975) obsahuje podtitul (Detektivní žalozpěv), věnování, tři motta (včetně jednoho nepřeloženého v němčině), šest

[18] Anglická zájmena uvádějí, na jakou otázku se má čtenář zaměřit. Zdali jde o odhalení vraha (Kdo? – „who-dunit"), odhalení důvodů ke zločinu (Proč? – „why-dunit), či odhalení způsobu provedení zločinu (Jak? – „how-dunit").

[19] Výzva ke čtenáři byla používána, jak Škvorecký uvádí v *Nápadech čtenáře detektivek*, v románech Elleryho Queena (srov. též zmínku o autorovi v povídkách „Konec starého kocoura" a „Proč tolik šámusů"); u Škvoreckého byl tento způsob „komunikace se čtenářem" mimo zkoumanou tetralogii použit v románu *Lvíče* – zde neobvykle před spácháním zločinu, jenž má být teprve „vyřešen".

pojmenovaných povídek,[20] na konci poslední povídky vročení a ve vydání ve Spisech Autorovu a Ediční poznámku.

Každá povídka obsahuje samostatné motto. Všechny jsou vyprávěny v gramatické třetí osobě singuláru a s výjimkou konce poslední povídky „Piráti" důsledně líčí události, kterých se Borůvka účastní či se o nich dozvídá.

Kromě textu (antikvou i kurzivou, u níž oproti jiným titulům série dominuje užití pro citace reálných písňových textů, jejichž podíl je zde výraznější) obsahuje jednu další část, a to mapku. V povídkách jsou použity poznámky pod čarou, jež odkazují na další Škvoreckého knihy i *Honzlovou* Zdeny Salivarové.

Návrat poručíka Borůvky (1981) obsahuje podtitul (Reakcionářská detektivka), věnování, sedmnáct pojmenovaných kapitol, vročení na konci poslední kapitoly a ve vydání ve Spisech Autorovu a Ediční poznámku, oproti předchozím titulům rovněž Vysvětlivky,[21] jež obsahují především překlady z němčiny a výklady cizích slov.

Celá kniha je vyprávěna v gramatické první osobě singuláru z pohledu Neila Donbyho, který funguje jako tzv. nespolehlivý vypravěč.[22] V šestnácté

[20] V *Samožerbuchu* se Škvorecký vyjadřuje k žánru povídky v této knize: „*Prima sezóna* i *Konec poručíka Borůvky* jsou romány. Aspoň pro mě. Ale můžete se se mnou hádat, že jsou to sbírky povídek. Konec konců je to jedno" (Škvorecký 1997: 282). Byť by zařazení k románu nebylo irelevantní, tato práce bude o knize pojednávat jako o sbírce povídek.

[21] Ed. Petr Šrůta, překlady z němčiny Jana Balíková.

[22] Petr Mareš v knize *„Also: nazdar!". Aspekty textové víceznačnosti* (2003) v té souvislosti píše: „Vypravěčem v *Návratu* se stává osoba reprezentující typ, jenž byl v *Příběhu* [*inženýra lidských duší*] předmětem znázornění, mnohdy poněkud ironického: mladý Kanaďan plně zakotvený ve své domovské sféře, který není schopen orientovat se v politickém, sociálním a kulturním zázemí událostí a výroků, jež jsou vázány na příslušníky české, resp. obecněji evropské komunity, takže na ně reaguje s naivním úžasem a vyvozuje zcela nenáležité závěry..." (Mareš 2003: 136).

kapitole jsou v kurzivou sázeném textu čtenáři vyzváni k vyřešení detektivní záhady.

6. Na místě činu

Povídky a románový *Návrat poručíka Borůvky* nezačínají stejnou výchozí situací (jako např. důsledně nalezení mrtvoly, resp. objevení zločinu) a nelze v nich zcela potvrdit platnost Todorovova tvrzení, že se příběh zločinu – události, které se odehrály před jeho spácháním – nemůže v knize hned objevit.

6.1 Začátek příběhů

Vybrané povídky („ten. sax. solo.“, „Vědecká metoda“, „Smrt na Jehle“), v nichž působí Borůvka jako představitel VB povolaný vyšetřováním, zachycují na začátku události, které vraždě předcházely (např. zkouška kapely, šplhání na skálu). Teprve posléze je zde popsáno objevení mrtvoly. Viz povídku „Smrt na Jehle“:

> Protože na holém vršku skály, obklopené ze všech stran širokou a hlubokou propastí, dřepěl Antonín Patera, podivně zkroucený, s obličejem mezi koleny, a ze zad mu trčela vyřezávaná střenka loveckého nože (Smutek: 74).

Čtenář tak může mít někdy oproti postavě detektiva část informací k dispozici již od počátku, avšak i v daných pasážích platí řečená „fragmentárnost svědectví o události“ (Mocná 2004: 107) a i zde konečná rekonstrukce události zůstává na detektivovi.

Události, jež se odehrály před spácháním zločinu, jsou popsány rovněž v povídkách, v nichž vystupuje Eva Adamová bez poručíka Borůvky („Omyl v Šlágrsé“, „Ženské za volantem“, „Otázka alibi“, „Proč tolik šámusů“, „Justiční omyl“, „Matematikové z Grizzly Drive“, „Atlantická romance“). Kromě statistického faktu, kdy se jedná o větší počet příběhů, je rozdíl oproti povídkám s Borůvkou v tom, že Adamová důsledně vystupuje již v okamžicích před zločinem; v některých povídkách funguje jako personální vypravěč („Ženské za volantem“, „Proč tolik šámusů“ a „Matematikové z Grizzly Drive“).

U povídek „Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky“, „Horizontální vražda“ a „Intimní záležitost“ je hned v prvních odstavcích uvedeno, že Borůvka zločin vyřešil, a vyprávění se k vyšetřování zpětně vrací.

V povídce „Nadpřirozené schopnosti“ je v úvodním odstavci popsán případ a údiv nad jeho vyřešením z perspektivy Borůvkova podřízeného vrchního nadstrážmistra Šintáka, další dvě povídky obsahují v samém začátku pasáže, v nichž vystupuje Borůvka.

„Horizontální vražda“ je založena na koncepci, kdy poručík o již vyřešeném případu diktuje zprávu „příslušnici s drdolem“. Vyprávění z této pasáže plynule přechází do doby vyšetřování na místě činu:

> „Mám vám to říct německy?“ rozčertil se poručík. „Prostě ta bába ležela na zádech, hlavu měla pootočenou doprava a v oku dýku, no. Co je na tom k nerozumění?“
>
> Ale když si v duchu vybavil tu scénu, musel si přiznat, že se nevyjadřuje přesně.
>
> Nebyla to tak docela dýka, co trčelo scvrklé stařence z pravého oka, a proto poručík zavrčel na příslušnici, aby dole přičinila poznámku, že nákres vražedné zbraně je přiložen.
>
> [Následuje nákres vražedné zbraně.]
>
> A pak si s přihmouřenýma očima přesně vybavoval situaci. Stařenka ležela na široké posteli, natažená jako šňůra přesně uprostřed, a hlavu měla podloženou malým tenkým polštářkem (Smutek 123–124).

V „Intimní záležitosti“ je Adamová coby domnělá pachatelka vraždy ve věznici a úvodní odstavec zachycuje Borůvku právě v ženské věznici, z čehož následně vyplyne jeho snaha o rekonstruování případu (a milostný zájem o Adamovou). Jak se ukáže, nejedná se v tomto případě o pouhou rekapitulaci již objevených faktů, ale o zjištění, že výsledky vyšetřování představené na začátku byly špatné: že Eva Adamová není skutečná pachatelka.

Již před lety vyřešený případ z dob, kdy byl Borůvka učitelem tělocviku, vypráví poručík příslušnici v povídce „Zločin v dívčí škole“; začátek vyprávění je signalizován na konci předchozího příběhu „Jeho nejlehčí případ“. Zde citujeme poslední větu „Jeho nejlehčího případu“, přičemž dvojtečka uvedená v citaci je poslední interpunkční znaménko povídky:

A protože byl už poručík docela ztracen, tak ztracen, že by mu už ani svatý Sidonius nepomohl, kdyby byl nablízku, tak jí to pověděl: (tamtéž: 273).

Podobné koncepce jako ve „Zločinu v dívčí škole“ je použito v povídce „Mezi námi děvčaty“ bez poručíka Borůvky. V ní bez přítomnosti Adamové její kamarádka „Zuzán“ vypráví svým dvěma přátelům události, jichž se Adamová účastnila. „Zuzán“ je od počátku obeznámena s řešením zločinu, avšak nejprve sděluje pouze okolnosti, k nimž došlo před odhalením pachatele.

Začátek dalšího případu (podobně jako „Jeho nejlehčí případ“) popisuje poslední odstavec „Divné archeologie“:

Neporozuměl tomu ještě dlouho. Když uviděl dvě mrtvé dívky ve vysoké trávě, dosud to nechápal (Konec: 85).

„Ornament v trávě“, povídka popisující vyšetřování dané vraždy (dívek v trávě), jež s předchozí povídkou nesouvisí, na citované přímo navazuje[23] popisem místa činu (a následně začátku vyšetřování):

Ležely v lehkých letních blůzách a v krátkých sukních vedle sebe v té vysoké, šťavnaté trávě, nebylo jim víc než šestnáct a ňadra měly rozstřílená zuřivou palbou. Očima, jež asi spatřily vraha, ale teď už neviděly nic, jako by hleděly jedna na druhou a štíhlé nohy a rozhozené ruce tvořily v trávě téměř estetický obrazec (tamtéž: 89).

Provázání povídek „Omluvte slečnu Peškovou“ a „Divná archeologie“, resp. „Ornament v trávě“ a „Případ červených šlí“ se netýká naznačení informací o novém zločinu.

Souvislost mezi povídkou „Omluvte slečnu Peškovou“ a následující „Divnou archeologií“ lze nalézt v úvodní větě druhé jmenované povídky: „A nešlo mu to z hlavy“ (Konec: 57). Zvolením částice „a“ se přímo odkazuje na vyprávění na konci povídky „Omluvte slečnu Peškovou“, kdy Borůvka uvažuje o okolnostech vyřešeného případu. Poručík si při kontemplování, které

[23] Srov. pozn. 20, v níž uvádíme, že Škvorecký považoval *Konec poručíka Borůvky* za román.

pokračuje v „Divné archeologii“, vybaví jiný případ, který vyšetřoval dříve, a ten je následně za použití 3. os. sg. vylíčen. Ke vzpomínce – a pro čtenáře k vyprávění nového příběhu – dochází na základě podobnosti mezi oběma zločiny.

> Na pozadí města, zářícího jako hnízdo plné skleněných vajíček, se mu objevila křídově bílá tvář slečny, jež spáchala sebevraždu, bělala se víc a víc, poznenáhlu se proměňovala v krásnou bílou lebku, lebka se na něho zubila. Ach! Připomněla mu jiný případ, který ve spisech kdysi vylíčil rovněž v rozporu s fakty, jenže tenkrát fakta neznal. Dozvěděl se je až po letech, a pak chybu napravil (tamtéž).

V prvním odstavci „Případu červených šlí“ je použit časový údaj „A pak, za několik týdnů na to, se major Koutský potil“ (tamtéž: 117), jenž odkazuje na dobu v předcházející povídce „Ornament v trávě“, v jejímž závěru probírali Borůvka a Koutský na ministerstvu vnitra vyřešený případ.

První odstavce povídek zkoumané série zachycují v některých případech události z Borůvkova osobního života: účast na abiturientském večírku ve městě K. a s tím související pozdní příjezd na místo činu („Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky“ – zde navíc nejprve zmíněný odstavec z perspektivy Šintáka), těhotenství Borůvkovy dcery („Třetí vrchol trojúhelníku“) či jiné scény z rodinného života („Omluvte slečnu Peškovou“), rodinný život je líčen i v souvislosti se skutečnými událostmi srpna 1968 („Fredoledo“), jedna povídka začíná „politickým“ rozhovorem Borůvky s nadřízeným („Případ červených šlí“).

Ve čtyřech povídkách je spojitost zločinu, ke kterému dojde, a výskyt Borůvky, jenž případ začne vyšetřovat, náhodná. S dcerou Zuzankou se Borůvka během dovolené v Itálii přičiní o vyřešení dvou vražd („Dobrá stará daktyloskopie“ a „Padající světlo“) – v první objevuje mrtvolu, ve druhé se spoluúčastní událostí, jež vraždě předcházely.

Během návštěvy módní přehlídky, které je přítomen s manželkou a dcerou, dochází v povídce „Aristotelská logika“ k objevení mrtvoly a Borůvka

je požádán o pomoc. Díky tzv. přeslechu se Borůvka v „Čí dedukci“ dozvídá o možném nebezpečí:

V sluchátku to zapraskalo, ozvala se nějaká rána. Hlásek vyděšeně zaúpěl: „Sidi! Sidi! On je tu! On mal kľúč! Sidi, pomôž! On ma zabije! Si –“ (Smutek: 99).

Poruše během telefonického rozhovoru předcházejí tři stránky, jež popisují Borůvkovo rozpoložení související s milostným zájmem o „příslušnici s drdolem“. Ve „Vědecké metodě“ nenásleduje rovnou po objevení mrtvoly střih, jichž Škvorecký užívá, a zahájení vyšetřování, avšak nejdříve se v knihovně VB seznamují Borůvka a příslušnice (viz kap. 8.1).

Vražedný útok na příslušnici a domnělé podezření, že Borůvka je pachatelem daného činu, probírají kriminalisté bez jeho přítomnosti na začátku „Jeho nejlehčího případu“.

Na místo činu, kde začíná „příběh vyšetřování“ (Todorov 2000: 102), jak by bylo logické z hlediska Borůvkovy profese, je zasazen úvod jen zhruba desetiny příběhů („Konec starého kocoura“ – zde přesněji po čtyř- a třířádkovém odstavci –, „Ornament v trávě“ a „Piráti“).

Návrat poručíka Borůvky se od druhého odstavce (jenž je od prvního oddělen čarou) krátce vrací k době před vraždou, avšak jejím popisem vypravěč Neil Donby knihu začíná na základě zprostředkovaných informací:

Moji sestřičku našla paní Rose Hetheringtonová, která chodí každou středu uvést dům Jiřiny McCavishové do stavu poněkud připomínajícího pořádek. Hether ležela na zemi v kuchyni, ale protože to vůbec nebylo poprvé, co ji posluhovačka přistihla v alkoholickém bezvědomí, ani se nelekla. Přečetla si nejdřív lístek [...] a teprve pak se začala zabývat Heather. Vyděsila se, až když na ni sáhla. Bylo jasné, že životní styl mé sestřičky vyvrcholil koncem celkem logickým (Návrat: 9).

6.2 Kdo je kdo

Za součást povídek považujeme seznamy postav, které jsou uváděny ve *Hříších pro pátera Knoxe* před samotným textem povídky,[24] a v rámci pojednání o úvodu příběhů je třeba tyto seznamy zohlednit.

Jsou zde uvedeny všechny (relevantní) postavy, jež v povídce vystupují, včetně pořadí, jak přicházejí na scénu. V jedno- či dvouřádkových poznámkách jsou uváděny o postavách stručné a bez znalosti děje povětšinou nejasné informace (např. „teoretický svůdce žen"; „odborník v teorii množin, který poučil Evu o některých matematických problémech"; „chtěl se osprchovat v dvouřadovém saku"), avšak obsažena bývají i na první pohled podstatná sdělení („neměl na dopoledne alibi" – vše příklady z povídky „Matematikové z Grizzly Drive" [Hříchy: 165]).

Jde tedy také o situaci, kdy zná čtenář oproti detektivovi (Borůvkovi a/či Adamové) některé informace dříve. U povídky „Ženské za volantem" je v úvodním seznamu mj. jmenováno pět mužů a u nich šipka se sjednocující charakteristikou „playboyové; jeden z nich to byl" (tamtéž: 63) – aniž by byl popsán zločin, od počátku je v jediném příběhu z celé tetralogie explicitně uvedena skupina lidí, kteří jako jediní mohli vraždu spáchat.[25]

Domníváme se, že popsané odlišnosti, kdy povídky nemají stejnou strukturu, a nestávají se tak kvůli výstavbě zápletky monotematické, a s odlišnostmi spojené (případné) nedodržování rovin příběhu zločinu a vyšetřování, jak je popsal Todorov, přispívají k různorodosti příběhů tetralogie a tím i její originalitě – jako i jevy následující.

[24] Viz Škvoreckého poznámka v Rozhřešení u komentáře k první povídce „Intimní záležitost": „A ovšem: stopa jako trám je v seznamu osob na titulní stránce povídky; vůbec je dobře tyto seznamy nepřeskakovat" (Hříchy: 281).

[25] Specifičnost povídky „Smrt na Jehle" je popsaná v pozn. 34.

7. Stopy

7.1 Poznatky

Dle Škvoreckého „hlavní věc, po které se čtenář v detektivkách má pídit, jsou stopy, nepatrné stopy, zcela nepatrné, téměř nepozorovatelné stopy“ (Škvorecký 1998: 134). Ty jsou nezbytné pro řešení vyšetřovaných zločinů, což platí rovněž na příběhy zkoumané tetralogie. Dodejme, že jako i jiné detektivní prózy obsahuje tetralogie kromě snadno přehlédnutelných stop rovněž jasně uvedená fakta, jež jsou pro rozuzlení případů také nezbytná.

Ve vybraných povídkách s Borůvkou vystupuje policejní lékař doktor Seifert, jehož považujeme za odborný element příběhů. On sděluje policii bližší informace o smrti obětí, popř. jiná fakta, která je možné spojovat s dalšími zjištěnými informacemi:

> Představení v kině Lucerna na Václavském náměstí začínalo v půl jedenácté a pokladní Valtra náhodou znala. Dosvědčila mu, že těsně před začátkem si koupil lístek. Valtr ovšem nemohl prokázat, že v kině skutečně byl, ale cesta z Lucerny do Chodské ulice, i za předpokladu, že by sehnal nebo odvážil se najmout taxíka, trvala by nejmíň patnáct minut. To posunulo možnost spáchání činu tak těsně k termínu *ad quem*, který stanovil Dr. Seifert, že možnost, že Valtr svou ženu utopil, byla příliš teoretická (Konec: 124).

K parodování vědeckých metod dochází v povídce „Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky“ činěním praporčíka Málka; příběh nepopisuje policejní vyšetřování mezi skupinou podezřelých, ale prokazování viny konkrétnímu člověku. Kosková k příběhu uvádí: „Povídka […] je celá založena na konfrontaci Borůvkovy kriminalistické zkušenosti a především schopnosti dívat se a myslet s marxistickými vědeckými metodami praporčíka Málka, který podniká složité pátrání a nevšimne si jednoduchého způsobu, jak usvědčit vraha“ (Kosková: 87).

Zásadní informace, jež je zopakována v závěru, je uvedena už na druhé straně povídky:

Uprostřed ze střešního trámu visela na provaze stařena ve špinavých kostkovaných šatech a šedivé vlasy jí zakrývaly obličej. Jedna noha, špičkami prstů asi ve výši praporčíkova opasku, vězela dosud v děravé pantofli, druhá byla bosá a velké zčernalé klouby vyprávěly poručíkovým očím jakousi historii. Neveselou historii toho, čemu se říká život. Na podlaze pod mrtvou ležela druhá pantofle jako smutné opuštěné zvířátko. Jinak byla půda prázdná, chudičká [...] (Smutek: 8).

Právě v pásmu vypravěče – ať už v 1., či ve 3. os. sg. – jsou v knihách tetralogie často uváděny informace potřebné pro rozuzlení příběhů: základní, „nezašifrovaná" fakta (poznatky o nalezení těla, vztahu oběti s dalšími postavami apod.) i stopy, jejichž interpretace nemusí být čtenáři jasná. Uvádíme zde výběr příkladů, jež považujeme nějakým způsobem za výrazné, nápadité, byť nejde pochopitelně o kompletní výčet Škvoreckého fines v skrývání stop.

V povídce „Konec starého kocoura" pátrá Borůvka v domě zavražděného. V odstavci popisujícím okolí je uvedena stručná informace, že „ve vedlejší vile plakala nějaká žena" (tamtéž: 246). Ačkoliv žena v povídce nevystupuje jako svědkyně ani podezřelá, pláč je pro případ důležitá stopa, neboť díky tomu poručík zjistí, že ženin kocour snědl zbytky jídla, kterým byl otráven zavražděný.

V povídce „Ženské za volantem", kterou vypráví Eva Adamová, je pasáž, z níž by mělo vyplynout, že automobil měl volant pro kontinentální Evropu nezvykle na pravé straně (čímž se později prokáže nevina jiného řidiče, než je řidič-vrah z citované ukázky):

Za křovím na silnici se objeví nějaká holka v šortkách, na zádech ruksak s vlaječkou, na tu dálku neznámo jakou, stopařka, a kráčí pomalu dlouhými kroky po kraji betonky, slunce jí zapluje zrzavou hlavu měděnou září. Pak se zastaví, otočí, zvedne ruku, dá paleček vzhůru, jak to tu holky dělaj. A už zeševelí brzdy, už na silnici zastavuje vozejk barvy malin a v něm pán celej v bílym, no aby nezastavil, když má ta dívčina takový okončetiny, a holka obíhá chladič, hips do vozejku a vozejk odpálí jak vyštřelenej z děla (Hříchy: 66).

Charakteristické je dále uvádění informací, které může čtenář pociťovat jako důležité, ale zprvu nepochopitelné; sám je pravděpodobně nedokáže na

rozdíl od detektiva interpretovat. V „Otázce alibi“ je kladen důraz na nejednotné chování postav (jedna osoba je střízlivá a krátce nato opilá atd.) a na časové údaje – ze zjištěných poznatků vyplyne, že šlo o dvojníky. Zde uvádíme způsoby, jak jsou uváděny údaje o aktuálním čase:

Na velkých stojacích hodinách proti recepci odtloukalo právě půl osmé […] (tamtéž: 83).

Bylo za dvě minuty devět (83).

Pán v černých brýlích se znovu objevil v hale, právě když stojací hodiny odbily devět (84).

Chvíli nato se z té tmy za rohem hotelu vynořil pan Jensen (84).

Bylo za deset minut půl desáté (86).

Kromě pasáží vypravěče v 1. či ve 3. os. sg. se získávají informace o případu rovněž prostřednictvím dialogů Borůvky a Adamové, popř. dalších postav, které se s nimi podílejí na pátrání, s lidmi, jichž se nějak dotýká zločin.

V „Případu červených šlí“ je v rozhovoru s příbuznou oběti zmiňováno zmatené chování zavražděného; později se prokáže, že byl barvoslepý, což je možné odvodit už z této ukázky, která fakt zastírá mužovou roztržitostí:

„Strejček byl, jak ste říkal, pořádně roztržitej. V sobotu na nádraží vobejmul ňákou holku, která měla na hlavě modrej šátek, a dostal vod ní přes hubu.“

„Co to žvaníte?“ zavrčel Málek.

„Nežvanim. Je to fakt,“ dívka si přetáhla tričko přes texasky, nápis se zvětšil. Poručík však neuměl dobře anglicky.

„Počkejte, já vám přesně nerozumím,“ řekl. „Proč strýček obejmul tu dívku s modrým šátkem?“

„No ponivač se splet. Měli sme smluvený, že budu mít červenej, a von, jak byl, jak ste řek, roztržitej, tak zapomněl, že sem měla mít červenej, a vobjal tu s modrym. Byl to trapas“ (Konec: 122).

V rozhovorech postav o zdánlivě běžných věcech mohou být řečeny informace potřebné pro řešení. V povídce „ten. sax. solo“ jeden muž mylně komentuje zvuk v jezeře jako pohyb kapra; později Borůvka zjistí, že ve skutečnosti pachatel vyhodil z okna hotelu do řečeného jezera magnetofonový

pásek (což je bod potřebný k řešení případu), ale svědek si zvuk vhození pásku chybně vyložil jako pohyb ryby.

Na začátku povídky „Justiční omyl“ je dialog, jehož podstatnou informací je, že zmiňovaný budík nebylo třeba kupovat:

„*Look here, Bob!* Tohle je ten samej budík, cos nedávno koupil u Woolworthe. Taky hraje *Summertime*. Jenže tams za něj dal sedm padesát a tady stojí jenom šest třicet.“

„Opravdu?“ podivila se tělnatá dáma, ačkoliv dívka [Eva Adamová] neoslovila ji, nýbrž vysokého hezouna se zajímavě prokvetlými skráněmi, který seděl v plastikovém křesílku opodál. Hezoun ji patrně neslyšel. „Opravdu!“ řekla dáma a sama nahlédla do výkladu. „Ale to jsi celej ty, Bobe. Proč bys měl něco koupit levněji, když to můžeš dostat dráž, viď? Stejně jsme žádný budík nepotřebovali. Ty ho máš v hlavě“ (Hříchy: 147).

V příbězích může být rovněž poukázáno na určité rozpory, jež nejsou hned vysvětleny. Např. v rámci rekapitulace soudního řízení v „Intimní záležitosti“ je o zavražděném režisérovi a dámských návštěvách v jeho domě uvedeno, že „Weyer se obával prozrazení“ (tamtéž: 24). Explicitní informace, že by měl Weyer manželku, což by odůvodňovalo strach z odhalení milostných afér, chybí; právě na tomto rozporu je založeno řešení povídky.[26]

7.2 Povolené matení

V druhé části kapitoly poukazujeme uvedením podrobnějších příkladů na konkrétní použití způsobů, jakými lze „zamaskovat“ důležité stopy. Upozorňujeme tím také na teoretické popsání možností v *Nápadech čtenáře detektivek* a jejich praktické aplikování v borůvkovské tetralogii.[27]

V *Nápadech* uvádí Škvorecký možnosti (nikoliv jediné), jak zabránit upoutání pozornosti na stopy, jež jsou plauzibilní pro odhalení pachatele. Jde

[26] V povídce je porušen první bod Knoxova desatera, který stanovuje, že pachatelem musí být někdo, kdo se objevil brzy na začátku příběhu; vrahem je režisérova manželka.

[27] O souvislosti *Nápadů* (především) se *Smutkem* a *Hříchy* viz články Jiřího Peňáse (Třicet případů poručíka Borůvky, in: *Lidová demokracie*, 2. 4. 1993, s. 4) a Michaela Špirita (Nostalgie, ne smutek, in: *Literární noviny*, 11. 4. 1991, s. 4).

o tři přípustné způsoby matení čtenáře dle Marie Freid Rodellové (Škvorecký 1998: 135), pro něž Škvorecký zavádí pojmy *kouzelnická technika*, *technika pohřbení* a *technika načasování*.

První bod shrnuje, že „ihned po odhalení stopy následuje nějaká hodně napínavá a vzrušující scéna, takže čtenář na předchozí letmou zmínku o stopě prostě zapomene“, a metodu přirovnává ke kouzelníkům, „kteří když potřebují odvést pozornost od toho, co právě dělají, nechají na jeviště vystoupit hezkou dívku v krátkých sukýnkách“ (tamtéž).[28]

Na povídce „Vědecká metoda“ lze použití tohoto způsobu matení čtenáře dobře popsat:

> „Totiž, ten vejtah je zamčenej“ vykládal [vrátný], „protože aby –“ a v tom zhasla světla a suterénní chodba utonula v naprosté tmě. Z ní ječely dívčí hlasy. Atmosféra vraždy byla dosud příliš živá a náhlá temnota dívky poděsila (Smutek: 55).

Následující děj shrnujeme:

Mára, ředitel divadla, v němž se popisovaná událost odehrává, se rozčiluje; vrátný se snaží situaci napravit. Čtenářům jsou postupně předloženy tři informace o postavách, s nimiž byl dříve seznámen a jež jsou situaci rovněž přítomny: (1) Mára sedí na zemi a na spánku má krev. (2) Alena Pešková říká, že do ní někdo vrazil. (3) Jana Sikorská říká, že do ní někdo vrazil.

Informace, jež mohou vyvolat dojem vrahovy nové činnosti, jsou završeny zvoláním praporčíka Málka: „Máme Tossiho, Josef!“ (tamtéž: 56). Vrátný nestihne sdělit věc pro řešení vraždy důležitou: *proč* se zamyká výtah. Až o jedenáct stran později se poručík Borůvka vrátného ptá, co mu chtěl

[28] *Kouzelnickou techniku* komentuje Rodellová v knize *Mystery Fiction. Theory and Technique* (1954), již Škvorecký explicitně nejmenuje, takto: „He may use the old conjuring technique, and immediately after presentation of the clue introduce a bit of action so exciting and important that the reader forgets all about the casual mention of the clue that went just before. The autor is, in other words, distracing the reader’s attention at the important moment, as the pretty girl on the other side of the stage distracts the audience’s atention from the magican’s hands“ (Rodellová 1954: 42).

sdělit. Dozvídá se o důvodech zamykání výtahu, jež souvisí s řešením zločinu.[29] Díky historce vrátného a dalším stopám poručík zbaví podezření zadrženého Tossiho a usvědčí z vraždy Janu Sikorskou, jež předstírala, že do ní kdosi vrazil, a sama tak stála za způsobeným zmatkem, aby se Borůvka nedozvěděl o výtahu.

V *technice pohřbení* dle Škvoreckého „autor pohřbí stopu mezi několik stejně všedních věcí, které pro vyšetření záhady nemají žádný význam". Škvorecký dále uvádí: „Jakmile v detektivce narazíte na výčet obsahu aktovky, dámské kabelky nebo kapsy zavražděného, zásuvky nebo předmětů visících na stěnách pokoje, zastavte se a přečtěte si pasáž ještě jednou. Téměř určitě se vám to vyplatí" (Škvorecký 1998: 135).[30]

Prototypická ukázka *techniky pohřbení* je použita v povídce „Aristotelská logika", v níž se jedná právě o soupis předmětů v kabelce:

[29] Vražda byla spáchána z nákladního výtahu, z něhož je přes větrací otvor vidět do dámských sprch. V souvislosti s kap. 3. uvádíme, že historka o výtahu, kterým bylo možné pozorovat ženy ve sprchách, je (bez kriminálních souvislostí) uváděna rovněž v pozdější knize *Lvíče* a v *Samožerbuchu* Škvorecký uvádí pro „Vědeckou metodu" inspiraci: „První dva roky manželství jsme se myli v lavóru a každý týden jsme si rezervovali čtyři hodiny na čekání ve vanových lázních na Smíchově, kde žena získala málem důvod k rozvodu a já inspiraci k povídce *Vědecká metoda* z knihy *Smutek poručíka Borůvky*" (Škvorecký 1997: 181).

[30] K tomu viz Rodellová: „Secondly, the author may bury the clue among a number of equally casual things which have no great significance. The inventories of the victim's pockets often hide clues in this fashion: something in a pocket which belongs in a pocket, with the change purse ande handkerchief and wallet and keys, is actually significant where these are not. This specific example of hiding is not a vere good one, because it has been udes too often: readers are accustomed to scanning the inventory with an eagle ey for the significant clue. The same is true of the bottles and jars in a medicine chest, or the papers in a desk. Just the description of a room may do it: among the couches, chair, tables, bric-a-bric, and pictures there may be one small item of importance. Perhaps it is only a small picture of a cat, and the inhabitant of the room has a phobia against cats; perhaps it is a bit of dust under the bed where the inhabitant is a fanatical housekeeper" (Rodellová 1954: 42).

Kabelka zavražděné vydala obvyklé věci: zápisníček s normální řadou adres, většinou pánských; rtěnku, pudřenku, černý krém na boty s malým štětečkem na malování řas a malý flakónek parfému Chanel; hedvábný kapesníček; peněženku s dvanácti korunami sedmdesáti pěti haléři; svazek klíčů na kroužku; jeden klíček zvlášť; načatý balíček americké žvýkací gumy s mentolovou příchutí značky Chicletts; zapalovač a krabičku cigaret značky Partyzánka; tubu tabletek, jejichž medicinální účel sdělil poručíkovi starý policejní lékař šeptem, a konečně milostný dopis dosti zajímavého obsahu:

Marcelko nezlob se já bich se nejrači neviděl tvůj Pepa (Smutek: 214–215).

Při vyšetřování se zjistí, že zmiňovaný „jeden klíček zvlášť" hraje roli ve způsobu provedené vraždy.

Pro *techniku načasování* je třeba spojit dva momenty z příběhu, což může souviset i s předchozími technikami. „Na straně 20 je třeba zmínka o zabláceném autě v garáži, ale zmínka o tom, že majitel auta, známý úzkostlivou péčí o čistotu svého vozu, už měsíc s autem nevyjel, je až na straně 120, oddělena stem stránek zamotaných dějů a napínavých situací" (Škvorecký 1998: 165).[31]

Vzhledem k rozsahu textů není aplikace této techniky jednoduchá, avšak jistý způsob užití lze popsat na příkladu povídky „Padající světlo". Na třetí straně povídky v odstavci zabírajícím zhruba tři čtvrtiny stránky (u povídky s Borůvkou možná ne náhodou úmyslně nezvykle dlouhém právě kvůli „skrytí" stopy) je v řadě dalších informací (*technika pohřbení*) popsáno zmizení loutky, s níž si hraje malý chlapec:

[...] a konečně, těsně před palácem, zahození ošklivé loutky, suvenýru, jaké byly v Benátkách právě v módě, do nepříliš čistých vod kanálu. Loutka se pomalu ponořila pod

[31] „This type of concealment is most effective if used in conjuction with the third method, which is concealment by timing. In this method, the clue and its application are separated by fifty or hundred pages; put together, the two are significant, but if the reader has forgotten the first one, the second will mean nothing to him. Thus, in the example given above, if the bit of dust is observed on page five, and the character's passion for cleanliness is shown on pages forty and seventy, what has gone between may make the reader forget that ever was a bit of dust" (Rodellová 1954: 43).

hladinu, provázena tlustým pohlavkem, jenž postihl hošíkovu tvář, neboť tlustý pan Farina se již pedagogicky neudržel. Ohyzdný obličej loutky se ještě dvakrát otočil pod hladinou, a pak ji uchopil jakýsi spodní proud a odtáhl ji z dohledu, k neobyčejné žalosti hošíkově, jenž svého činu opožděně litoval (Smutek: 185).

Loutka by se měla považovat za zmizelou, ale po spáchání vraždy – události, kterou lze očekávat a na kterou se budou čtenáři pravděpodobně soustředit – ji Borůvka objevuje v chlapcově pokoji:

Cesare v postýlce sebou vrtěl a ohyzdná loutka tiše sklouzla na tlustý koberec. Poručík ji zdvihl. Byla vlhká, asi od toho, jak s ní hošík před večeří spadl do fontány. Na poručíka opálově zazářilo jediné, krhavé skleněné oko (tamtéž: 198).

Borůvka tak objevuje doslovně propojení mezi kanálem, kam loutka spadla, a fontánou, do níž spadl chlapec, a na základě tohoto poznatku je odhalen pachatel.

7.3 Analýza

Poznatky, jež se získají výše popsanými způsoby, podrobuje poručík Borůvka analýze. K té dochází často v rozhovorech Borůvky s dalšími postavami, jež se podílejí na vyšetřování zločinu: poručík případy probírá s dcerou Zuzankou, „příslušnicí s drdolem“ či Evou Adamovou (která v povídkách bez Borůvky analyzuje stopy s dalšími postavami); nejčastěji k diskusím o případu dochází v rozhovorech Borůvky a jeho kolegy Málka:

„Bejt to na mně, vzali sme ho sebou,“ bručel Málek ve služební volze. „Alibi nemá, paničku mu šoustal, je skálopevně přesvědčenej, že von mu jí zabil. Na čele šrám, jako dyby se popral v hospodě, a v kredenci flašku s chloroformem. Co ještě víc chceš, Josef?“

Poručík neodpověděl. Praporčík vzdychl otráveně:

„Ty si zas koleduješ, Josef! Chceš, aby se ukázalo, že mu ty kšandy natrh někdo, na koho nemůžem?“ (Konec: 127).

Tyto rozhovory mohou obsahovat odkazy na detektivní literaturu.[32] Uvádíme ukázku z povídky „Horizontální vražda“, v níž se mimo citovanou pasáž teorie o způsobu provedení vraždy ukáže jako chybná:

„Četl jsi *Aluminiovou dýku* od Austina Freemana?“

„A je,“ ušklíbl se Málek. „Zase detektivky!“

„Ano, zase,“ pravil poručík. [„]Tam byla přesně takováhle situace. Vrah vystřelil aluminiovou dýku přes ulici ze staré muškety.“

„Tě pic!“ (Smutek: 129).

V „Konci starého kocoura“ Borůvka a Málek komentují úryvek z detektivního románu Elleryho Queena *Zločin v divadle* (1929), v němž nacházejí způsob, jak si pachatelka obstarala jed. V povídce „Dobrá stará daktyloskopie“ objevují poručík Borůvka s dcerou Zuzankou stopy, jež vedou od místa možného zápasu, a dcera uvádí souvislost s povídkou Karla Čapka „Šlépěje“ z knihy *Povídky z jedné kapsy* (1929), byť název není jmenován.[33]

Bývalý soukromý detektiv Jaroslav V. Klíma na základě detektivní literatury předestírá možnou teorii ve „Zločinu v dívčí škole“:

„Známý psychologický trik. Corpus delicti na nejobvyklejším místě. Znáte případ Ukradeného dopisu Edgara Allana Poea?“ (tamtéž: 283).

Zmínka o skutečných literárních textech může být tedy pro vyšetřování inspirací k tomu, jak byl zločin proveden, a vytváří také intertextové odkazy na dotyčná díla – čtenář, který zná zmiňovaný text, může mezi příběhem tetralogie a řečeným literárním dílem objevit souvislosti, jež nejsou zmíněny.

[32] Způsoby, jak bývá v detektivkách pojednáváno o jiných dílech tohoto žánru, popisuje Škvorecký v *Nápadech čtenáře detektivek*; používá pojem *Špatné svědomí detektivky*, jež je možné charakterizovat mj. „horečným zdůrazňováním, že to nebo ono, ačkoliv *je to fakt*, je tak nepravděpodobné, že by se to mohlo stát jen v detektivce“ (Škvorecký 1998: 75).

[33] Srov. Škvoreckého text „Objev v Čapkovi“ (Škvorecký 1998: 192–204). Esej pojednává o první verzi povídky („Šlépěj“) obsažené v knize Boží muka (1917).

V příbězích dochází k ověřování hypotéz, ke kterým detektivové dospějí, aby bylo možné vyvrátit některé teorie o způsobu provedení zločinu, a rovněž se ověřují alibi, aby se vyloučily některé postavy ze skupiny možných pachatelů.[34] Jako příklad použití „zkratky“ v potvrzování alibi uvádíme citaci z povídky „Ornament v trávě“:

Ze dveří ženské toalety vyšla odbarvená blondýna, a sotva spatřila trampa s monoklem[,] pravila:

„Jé ahoj!“

„Ahoj,“ řekl tramp a měl alibi (Konec 105).

Úryvkem z povídky „Dobrá stará daktyloskopie“ poukazujeme na ověřování teorie o způsobu spáchání vraždy:

[Borůvka:] „Jak dlouho by to trvalo odsud do hotelu pěšky?“

„Pěšky? Prosím vás, proč myslíte, že tu máme lanovku?“

„Ano. Pěšky to tedy nejde. Jediná možnost je prostě lanovka.“

„Inu, kdybyste byl alpinisita,“ pravila dívka posměšně, „mohl byste se spustit po laně z východní stěny dolů na cestu.“

„Aha.“

„Ale to byste musel mít lano,“ řekla rudovláska s neskrývanou kousavostí. „Nebo byste si je musel vypůjčit od správce.“

[34] Jasné vymezení pachatelů je v seznamu postav na začátku povídky „Ženské za volantem“, podrobněji viz kap. 6.2. Vymezení, kdo je vrah, je řečeno také v povídce „Smrt na Jehle“, avšak v ní je jako pachatel posléze při rekonstrukci případu odhalen někdo jiný: „Poručík Borůvka se opatrně podíval dolů, kde mezi smrčky ve stínu na úpatí skály postávala jeho skupina, která už se na holý vrchol pískovcové věže nevešla. Před chvílí ho sem pracně – v těch dávných dobách, kdy studoval tělocvik, nebylo horolezectví ještě v osnovách – vytáhli po laně tihle dva, z nichž jeden byl vrah. Jenom nebylo jasné, který“ (Smutek: 75). Z citované pasáže není dle našeho soudu jednoznačné, jestli jde o promluvu vypravěče (který by tak chyboval, což se nikde jinde v sérii nevyskytuje ani to není možné podložit literaturou definující detektivní žánr), nebo je v pásmu vyprávění ve 3. os. sg. vložena Borůvkova myšlenka, která je chybná. Přikláněli bychom se k druhé variantě, ale nevylučujeme možnost, že tvrzení o dvou možných vrazích mohou čtenáři bez ohledu na to, komu ho přisoudí, považovat jako dané a řešení povídky může být neočekávané – nepravdivá informace o dvou možných vrazích se tak stává falešnou stopou.

[Vložena dělicí čára.]
„Lano? Jistě. Mám ho v kůlně," podivil se správce.
„Opravdu ho tam máte?"
„No opravdu. Pojďte se podívat.
Lano tam bylo (Smutek: 169).

K ověřování teorií, jež vyžadují znalosti odborného charakteru, slouží texty vytvářející naši kulturní encyklopedii – Borůvka hledá v titulu o balistice v povídce „Horizontální vražda", používá učebnici fyziky v „Případu červených šlí" (viz výše v kapitole poznámka, že zavražděný byl barvoslepý) či nespecifikovaný slovník v „Intimní záležitosti".

Postupným zkoumáním možných teorií, zjišťováním a ověřováním informací se příběh blíží k „vyvrcholení", jež je možné rozpoznat, dojde-li k odhalení nějakého posledního, zásadního poznatku, který však nemusí být explicitně sdělen.

Bez bližšího vysvětlení je v několika příbězích uvedeno, že poručík dospěl k určité teorii. Např. v povídce „Padající světlo" se píše, že „poručíka něco napadlo" (tamtéž: 196), v povídce „Smrt na Jehle" je uvedeno takovéto Borůvkovo pozorování:

Když byl kousek pod vrcholem Homole, podíval se přes rameno na Jehlu. A třebaže uviděl to, co v té chvíli už věděl, že uvidí – nebo to aspoň s jistotou očekával – lekl se tak, že sjel po laně příliš rychle až dolů a popálil si dlaně (tamtéž: 91).

Přestože není řečeno, co poručíka zaujalo, považujeme takové informace za podstatné. Na základě zkušeností s konvencemi jiných detektivních příběhů lze při prvním čtení Škvoreckého tetralogie předpokládat (a hypotéza se potvrdí), že v příslušné pasáži bude uvedena důležitá informace související s řešením případu.

K blížícímu se rozuzlení Trenský uvádí, že „v tradici slavného detektiva je čtenář schopen podle vzezření rozpoznat, kdy se Borůvka blíží k vyřešení

záhady; je to výraz ‚smutku' v jeho tváři, který má ještě jiný význam: jeho osobnost poznamenává notná dávka melancholie"[35] (Trenský 1995: 142).

Smutek před dopadením pachatele výstižně zachycuje povídka „Intimní záležitost", ve které po níže uvedené citaci následuje výzva ke čtenářům, tedy explicitní utvrzení, že případ byl vyřešen a všechny stopy jsou detektivovi a čtenářům k dispozici:

> Poručík upřel modré oči do prázdna, lehounce se usmál, potom však rychle zesmutněl (Hříchy: 29).

Domníváme se, že čtenářská interpretace všech získaných stop potřebných k rozuzlení závisí velkou měrou na individuálních zkušenostech a zájmech (jak čtenář zná žánrové zákonitosti a jestli ví, či neví, na co zaměřovat pozornost, a zdali je pro něj snaha odhalit pachatele sám vůbec důležitá a nečeká pouze na rekapitulaci detektiva).

V následující kapitole pojednáváme o pasážích z osobního života hlavních postav mj. jako o způsobu, jak oddálit vyřešení detektivní záhady. Efekt však mohou mít i v odpoutání pozornosti od potřebných stop – čtenář se soustředí na líčení událostí „rodinného" života a nemusí věnovat pozornost některým poznatkům, které byly v příbězích „skryty" výše uvedenými způsoby, nebo je může zapomenout.

[35] Na Borůvkův smutek může být v souvislosti s jeho melancholickou osobností upozorněno často i v průběhu vyšetřování, jedním z řady příkladů je ukázka z povídky „Padající světlo": „[...] stejně jako psíkův obličej vyjadřovala i poručíkova tvář žalostný smutek" (Smutek: 198). Jsme si vědomi toho, že nelze vyčleňovat dva samostatné typy smutku – (1) spojený s duševním stavem, jejž Trenský označuje jako melancholii, a (2) spojený s dopadáváním pachatelů –, ale že je mezi nimi úzké provázání.

8. Hříchy poručíka Borůvky

Knihy tetralogie nezachycují jen události vyšetřování nebo momenty předcházející zločinu a se zločinem související, ale obsahují i další pasáže, jež se týkají především osobního života detektivů: poručíka Borůvky a Evy Adamové.

Tyto části mají někdy souvislost s vyšetřovaným případem a jsou nezbytným dílem detektivní záhady; některé události jsou pro odhalování nepodstatné a mohly by být teoreticky vyškrtnuty, aniž by to mělo vliv na *detektivní* linii příběhu.

8.1 Role Borůvkova vztahu k ženám

Za nejvýznamnější opakující se motiv, který se netýká přímo vyšetřování, považujeme vztah poručíka Borůvky k ženám.

Škvorecký v *Nápadech čtenáře detektivek* uvádí na konkrétních příkladech z detektivní literatury možné způsoby vztahu Velkého detektiva k ženě jakožto milostné partnerce, mj. dávnou mrtvou lásku, ženu jako ideál či manželku. „Takové ženy představují usedlý element, klidnou manželskou lásku, která detektivův mozek nezahaluje růžovou mlhou sladkého šílenství a nebrání mu proto v soustředění“ (Škvorecký 1998: 142).

Začátek vztahu s Borůvkovou manželkou Lucií je popisován v povídce „Zločin v dívčí škole“, v níž patří k osobám zapojeným do vyšetřovaného případu, avšak v jiných příbězích není tato postava pro vyšetřování (příliš) významná.

V povídce „Vědecká metoda“ absolvuje Borůvka s manželkou a dcerou dvaadvacetiminutový telefonický rozhovor, v němž probírají dceřiny studijní záležitosti. Komická pasáž, z níž si lze udělat představu o poručíkově submisivním postoji vůči choti, je zakončena poznámkou: „[Borůvka] Klesl na židli a otřel si čelo kapesníkem“ (Smutek: 62). Posléze se poručík vydává kvůli nefunkčním sprchám v práci do nedalekých lázní, ve kterých potkává „příslušnici s drdolem“ (jak popisujeme níže).

Události, jež souvisí s vyšetřováním, je Borůvkova manželka přítomna v povídce „Aristotelská logika“, kdy se účastní módní přehlídky, během níž je objevena mrtvá dívka (viz kap. 6.1). Žena žádným činem nebo postřehem neovlivní vyšetřování a její role pro případ je pouze v tom, že se na přehlídku dostane i Borůvka.

Zde bylo možno spatřit to, co se prostému lidu na velkopřehlídkách v Lucerně neukazuje, a na tvůrčí schopnosti paní Borůvkové to působilo jako fantazii odpoutávající marihuana. Rovněž tam bylo možno spatřit nejhezčí manekýnky, což byl důvod, proč tam chodil také poručík Borůvka (tamtéž: 206).

V „Divné archeologii“ jsou manželé Borůvkovi pozváni profesorem objevivším tělesné pozůstatky na večeři – domníváme se, že Borůvkova žena je přítomna pouze z toho důvodu, aby se večeři v rámci společenských konvencí mohla účastnit i profesorova manželka, která je pro vyšetřování podstatná.

Smrt Borůvkovy ženy poté, co je poručík uvězněn, je v povídce „Piráti“ popsána jen v rámci dialogu Adamové a (zřejmě vězeňského) úředníka, přičemž je událost líčena pouze v několika odstavcích:

„Jeho pani zemřela, dyž – se to stalo. Ranila ji mrtvice.“

„A divíte se, soudružko?“ pravil muž a se zájmem se zadíval na kousek masa, který si vyšťáral ze zubů.

„Nedivim. Ale fakt je, že zemřela a my – my sme se chtěli vzít“ (Konec: 211).

V povídce „Vědecká metoda“ se Borůvka seznamuje s „příslušnicí s drdolem“[36] (viz zmínka v kap. 6.1), kterou od začátku shledává atraktivní:

Poručík si všiml půvabné křivky dlouhého krku, ale tím více se zachmuřil (Smutek: 41).

[36] V poslední povídce („Zločin v dívčí škole“) *Smutku* ji poručík poprvé oslovuje křestním jménem Eva (Smutek: 291) – teprve prostřednictvím této promluvy se čtenáři dozvídají policistčino křestní jméno.

Karel Čapek v textu *O detektivkách* (poprvé publikovaném v *Lidových novinách* roku 1932) o milostné zápletce v detektivce uvádí: „Nemám opravdu nic proti druhému pohlaví: ale do detektivek nepatří, leda jako oběť. Nemá se jinak plést do mužské záležitosti, jako je řešení záhad a lov kriminálních šelem. Jakmile se do takové věci zamíchá dívka, komplikuje celou intelektuální situaci fatálními vztahy sentimentálními. Obyčejně se do ní zamiluje detektiv, ať už je to amatér nebo policejní inspektor“ (Čapek 1986: 331).

V *Nápadech* Škvorecký k tématu píše: „Čím víc se zajímají [detektivové] o krásné pohlaví, tím míň zájmu jeví o ně čtenáři, o to míň jsou jim věrní“ (Škvorecký 1998: 142).

Pasáží, jež popisují vztah Borůvky a příslušnice, je však několik. V povídkách *Smutku* je možné sledovat vývoj vztahu, jednotlivé – na menším či větším prostoru popsané – události tvoří dohromady příběh odehrávající se v rámci celé sbírky.

V „Čí dedukci“ zve Borůvka příslušnici na schůzku:

> Nejblíže ke hříchu proti šestému přikázání dostal se zatím jinou větou, vloženou mezi hlášení o ženě, jež si [...] laxativa s barbituráty nespletla, a znějící: „Ehm, co děláte dnes večer? Nešla byste se mnou na – ehm – večeři? Mohli bysme si – tak nějak – porozprávět“ (Smutek: 98).

Kosková bez uvedení konkrétního příkladu interpretuje události tak, že křesťanská víra a morálka získané od faráře Melouna brání Borůvkovi v nevěře (Kosková 2004: 88). V dané povídce jsou zmiňovány Borůvkovy výčitky (včetně odkazu na biblické „Desatero“ v citované ukázce), poručík vzpomíná na faráře Melouna a do děje je vpletena i socha sv. Sidonia u policejní stanice, přičemž „světec probouzel [v poručíkovi] nepříjemnou mravní nejistotu“ (Smutek: 96). Přímé potvrzení Koskové teorie chybí, lze ho spíše dovozovat, např. z následující poznámky:

> Ale protože poručík stál mlčky, byť rozhněvaně u okna – zíral na průčelí kostelíka sv. Sidonia a dívka netušila, jakou pro ni smutnou roli sehrál tento odporný světec ve změně

poručíkova chování – a nevydal jí rozkaz k odchodu, sebrala ještě jednou odvahu a pravila: (tamtéž: 231).

Po zrušené schůzce zaujímá poručík vůči příslušnici, pro kterou je on sám „milovaným nadřízeným“, odměřenější postoj, jenž se znovu změní, když policistka pomůže vyšetřování v „Aristotelské logice“. V ní je pasáž, kterou vnímáme jako ukázkový příklad Škvoreckým zmiňované „růžové mlhy“.

[…] od chvíle, kdy otevřela dveře, až do konce případu zavražděné manekýnky zatáhla mu mozek podivná vlčí mlha. A tak se první dívčin pokus o práci v terénu stal zároveň zcela mimořádným případem, v němž poručík projevil u něho neobvyklou a tím víc zarážející neschopnost (tamtéž: 214).

Několikrát v knize je zmíněna žárlivost praporčíka Málka, jenž sám o příslušnici jeví zájem, a dochází i k výměně názorů mezi oběma policisty. Osobní hádka na konci přechází do probírání zločinu, který vyšetřují v „Aristotelské logice“:

„Ty nemluv, Pavle!“ pravil [Borůvka] dotčeně. „Ty si myslíš, že nic nevidím? Že nevidím ty tvoje cukrbliky? Že jsem si nevšim toho šepotu u psacího stroje, dnes to budou čtyři dni? Co ty mi máš co vyčítat, Pavle?“

„Nic,“ řekl Málek. „Jenomže já jsem svobodný člověk a ty jsi ženáč. Otec rodiny. A tohle není zrovna nová socialistická morálka –“

„Pavle! Jako je Bůh nade mnou –“

„Bůh není!“ pravil praporčík informovaně.

To poručíka zlomilo.

„Já s ní nic nemám,“ zachraptěl. „Já ti to tady, Pavle, přísahám –“

„Povídali, že mu hráli,“ odtušil suše Málek. „Ale žádnej strach. Neboj se. *Já* jsem charakter. *Já* to tvý manželce neřeknu. A teďka poslouchej. Mám tu ty výslechy od Rosenbluma“ (tamtéž: 233–234).

Příslušnice oproti poručíkově manželce zasahuje i do průběhu vyšetřování zločinu nebo jeho ozřejmování.

Když se v povídce „Vědecká metoda“ ocitá Borůvka v lázních (viz výše), pozoruje, jak se příslušnice koupe,[37] a díky tomu získá představu o provedení vraždy, kterou aktuálně vyšetřuje.

Borůvka příslušnici diktuje hlášení o některých vyřešených případech (podrobněji kap. 6.1 a 9.1) a sama se v „Jeho nejlehčím případu“ stává obětí vražedného útoku,[38] jejž přežije díky drdolu, který nosí kvůli poručíkově pochvalné zmínce z dřívější povídky; v závěru „Jeho nejlehčího případu“ projeví zájem o podrobnosti týkající se Borůvkovy pedagogické kariéry a tím i o příběh „Zločinu v dívčí škole“:

> „Původně jsem byl učitelem tělocviku, ale –“
> Dívka – trošku zklamaně – k němu opět vzhlédla a udiveně řekla:
> „To jsem nevěděla!“
> „Já vím. Já se s tím také nikomu nechlubím. Ale bylo to tak“ (tamtéž: 273).

V *Hříších*, v nichž je příslušnice v závěrečné povídce těhotná, a v *Konci* je její výskyt a role pouze marginální, což považujeme za logické, neboť se jako nová *femme fatale* objevuje Eva Adamová.

Borůvkův zájem o zpěvačku v povídce „Intimní záležitost“ spouští obnovení vyšetřování; v „Třetím vrcholu trojúhelníku“, v němž se potkávají znovu, spolu konzultují případ, který Borůvka vyšetřuje. V povídce se Adamová nezvyklým způsobem zapojuje do pátrání, když navštěvuje muže, jenž odolává jejím tělesným půvabům (ve vyšetřování se proto dospívá k důležité informaci, že muž je homosexuál). Povídka končí pozváním na schůzku:

[37] Odtud přejmenování Rychmanovy filmové povídky adaptující příběh na „Jak se koupe žena“.

[38] V povídce „Aristotelská logika“ se Borůvka seznamuje se svědkyní, jež o něj projevuje zřejmý, leč jednostranný milostný zájem. Žena se rozhodne poručíkovi pomstít, neboť příslušnici „košem nedal“ (Smutek: 271). V „Aristotelské logice“ jsou tak kromě příběhu aktuálního vyšetřování popsány rovněž události, jež se ukáží důležité pro „Jeho nejlehčí případ“, přičemž je mezi příběhy vložena povídka „Konec starého kocoura“, v níž příslušnice nevystupuje. Předpokládáme, že čtenáře zřejmě nenapadne povídky spojovat a tím případně dospět k řešení.

„Hrajou tady takový – starší film," zakroutil [Borůvka] hlavou, jako by ho škrtil límeček. „S Gérardem Philipem. Vám se, pokud se pamatuji, líbil. Nešla – nemáte, ehm, čas?"

„No ale todle ste mi už jednou říkal," zatvářila se zklamaně a poručík si nevšiml vítězné zlomyslnosti za šedivým povrchem lesklých zřítelnc.

„Máte pravdu," připustil a svět se začal hroutit. „Nezlobte se –"

„Ale já *mám čas*," řekla plavovláska (Hříchy: 280).

V následujícím *Konci* je milostný vztah již navázán a možná proto, že poměr, byť mimomanželský, je stabilní, mu není věnována přílišná pozornost. V první povídce „Omluvte slečnu Peškovou" spolu pouze konzultují aktuální případ a je také naznačeno skrývání jejich mileneckého vztahu:

„Máš – máte," poručík zašilhal po Dr. Rusovi. Před lidmi si s Evou vykali, ačkoliv před Dr. Rusem nemuseli. Ale to poručík nevěděl. „Máte pravdu, Evo –" (Konec: 21).

Milostný poměr s Adamovou slouží v téže povídce coby možnost „vydírání" Borůvky, jenž nesouhlasí s pozastavením vyšetřování („Ale ty se – stýkáš nebo jak to říct – s jednou zpěvačkou – " [tamtéž: 52]).

Konec povídky „Piráti", v níž Adamová navštěvuje uvězněného Borůvku, je možné vnímat jako jistou paralelu s „Intimní záležitostí". V ní byla tehdy vězněná Adamová oděna do kazajky, jež je vyrobena „patrně z látky na koberce" (Hříchy: 13), nyní je uvedeno, že „starý kriminalista měl na sobě šaty, z jakých se dělají laciné koberce" (Konec: 212); role navštěvujícího a navštěvovaného vězně jsou obráceny.

8.2 Role Borůvkovy dcery Zuzanky

Dcera Zuzanka dostává od Borůvky v povídce „Horizontální vražda" za úkol vypočítat příklad (a jsou zde uvedeny její studijní problémy naznačené ve zmíněném telefonickém rozhovoru z „Vědecké metody"); poručík chce výpočtem zjistit, jak mohlo určitým způsobem dojít k vraždě, kterou vyšetřuje. Otcovské povinnosti, kdy Borůvka dává dceři příklad „za trest [...] do

odpoledního doučovacího kroužku z matematiky“ (Smutek: 131), tak fungují coby způsob, jak zjistit informace potřebné pro vyšetřování.

Do vyšetřování případu je Zuzanka zapojena v „italských“ povídkách „Dobrá stará daktyloskopie“ a „Padající světlo“ a také v románu *Návrat poručíka Borůvky*.

Knihy v líčení vztahu otce a dcery obsahují i pasáže, jež nejsou pro detektivní linii podstatné. V závěru „Zločinu v dívčí škole“ (a tedy celého *Smutku poručíka Borůvky*) hovoří Borůvka o dceři s příslušnicí Evou. Tato pasáž je vyvrcholením celé knihy, v níž je Borůvkova dcera průběžně součástí děje:

> „Co jste chtěla říct – Evo?“ zeptal se tiše starý kriminalista.
>
> „Nic,“ vzdychla a bylo jí do breku. „Jenom – jenom, že ze Zuzanky můžete mít radost. Je to moc hezké děvče.“
>
> Poručíkovu tvář přelétl úsměv.
>
> A dívka lhala. Chtěla říct něco docela jiného. Jenomže teď, v hloubi srdce, už docela jistě věděla, že to poručíkovi nikdy neřekne, jak je velice nepravděpodobné, aby žena s šedivýma očima a modrooký muž měli spolu dceru s očima jako zelenooká kočka (tamtéž: 292–293).

Na první stránce „Intimní záležitosti“ je okrajově zmíněno Zuzančino těhotenství a postoj jejích rodičů k tomuto požehnanému stavu, v *Konci*, který obsahuje nejvíce pasáží týkajících se mj. rodinného života, je Zuzanka již matkou malé Lucie.

V souvislosti s uzavřením vyšetřování úmrtí v povídce „Omluvte slečnu Peškovou“ a naznačením zapojení Státní bezpečnosti (StB) do tohoto případu Borůvka vzpomíná na Zuzančiny potíže s tajnou policií – a na čtyřech stranách je vyprávěn příběh, jenž nijak nesouvisí s řešenou detektivní záhadou, poté se děj opět vrací k aktuálnímu případu.

Zuzančin americký partner Mac žádá Borůvku v „Případu červených šlí“ o dceřinu ruku a je zde rovněž popsáno setkání rodiny Borůvkových s Macovými rodiči. Během večera v restauraci zahlédne Zuzanka muže z StB, který byl zmíněn v povídce „Omluvte slečnu Peškovou“; nachází se ve

společnosti prostitutky, s níž se Borůvka kvůli vyšetřování setkal právě v příběhu „Omluvte slečnu Peškovou“. Popsaná situace tak poukazuje na moc StB a dalších „orgánů“ tehdejšího režimu, které mají vliv na děj povídek, obzvlášť na pozastavení vyšetřování:

> I tady tedy jsou. Jsou všude. S Máňami, které si říkají Marilyn. Mužové *moci… jejíž vývoj a chování se řídí jejími vnitřními zákony, na nichž nemůže nic změnit osoba u moci, ani třída u moci, neboť je to prostě zákonitost lidského chování v určité situaci: u moci.* Lhostejní ke všemu kromě hry, kterou hrají […] (Konec: 147).

V povídce „Fredoledo“, jež se odehrává po 21. srpnu 1968, je líčena Zuzančina svatba i odlet ženicha a jeho rodičů, kteří musí opustit Československo, neboť byli vyhoštěni. V ukázce poukazujeme rovněž na to, jak se z událostí osobního života přechází zpět k případu zločinu:

> Taktak stihli letadlo společnosti Pan American. Hodinu po sňatku viděla nevěsta, ohlušena řevem čtyř tryskových motorů, mizet stroj s manželem v olověných mracích nízko nad letištěm. Když se v taxíku vraceli z letiště domů, padla na poručíka osamělost, jakou dosud nepotkal.
>
> [Vložena dělicí čára.]
>
> Základní fakta, která jedině hodlal vyšetřit praporčík Pudil, zjistili snadno (tamtéž: 164).

Opakujícím se motivem je citování písní, jež Zuzanka poslouchá. Například v úvodu povídky „Omluvte slečnu Peškovou“ je zmíněno, že Borůvku ráno probudila *Miss Otis lituje* Josefa Kainara v podání Jiřího Jelínka, v níž dívka umírá na otravu plynem, a vyšetřovaný případ se zdá být s textem písně podobný.

Při večeři v „Případu červených šlí“ je Borůvka a spol. přímo přítomen vystoupení zřejmě reálných interpretů Jiřího Suchého a Evy Pilarové, kdy „na jevišti zpívala hezká blondýnka se šaty k tělu a poněkud uhrovatý mladík středního věku“ (tamtéž: 143).

Díky citování písní vznikají rovněž „pauzy“, kdy je Borůvka doma a dcera si (s partnerem Macem) pouští gramofonové desky, kterým Borůvka naslouchá

a při jejich textu rozjímá. Takto v „Ornamentu v trávě“ vnímá Suchého *Krajinu posedlou tmou*, kterou předtím zaslechl během pátrání:

A jeho vlastní dcera Zuzanka, ten večer opět se svým Macem a nad svou Lucinkou, si ten šlágr také pouštěla. Asi je velmi populární, pomyslel si poručík. Postavil se k oknu a nad malostranské střechy vypouštěl z viržinka zamyšlené obláčky modrého kouře. Byla krásná červnová noc, plná života. Zpěvák z desky zpíval:

Krajina posedlá tmou
Vzpomínky do sedla zvou
Nutí mě vrátit se tam
Kde budu navěky sám…

Starého kriminalistu zamrazilo. Město pod ním bylo klidné, rozsvícené, odněkud zněl nějaký potlesk, odněkud ze Staroměstského náměstí. Vzpomněl si na ornament v trávě, [z minulých případů] na křídovou lebku, na tanečnici, zamrazilo ho (tamtéž: 101).

„Protějškem“ rozhovoru příslušnice a poručíka v závěru *Smutku* je dialog Adamové se Zuzankou na posledních stránkách *Konce*, který následuje bezprostředně poté, co Adamová navštíví vězněného Borůvku:

„Teď už ti to můžu říct, Evo. Já vim, že ste s tátou něco měli, ale to mně nevadí. Vona je to ňáká taková možná vosudová spravedlnost.“

„Já se stydim,“ pravila plavovláska. „Ale ty to přeci víš – člověk si v těchhle věcech prostě nemůže pomoct.“

„Já vim,“ řekla Zuznaka. „Víš, von to neni můj táta.“

Plavovláska užasla:

„Ne?“

„Koukni! Vidíš ty oči?“ pravila Zuzanka a vyvalila na zpěvačku velice pěkné zelené zřítelnice.

„No vidim.“

„A všimla sis, jaký má táta?“

„Samozřejmě“ řekla plavovláska. „Pomněnkový.“

„A máma měla šedivý.“

„No a?“

„No je to prakticky vyloučený," řekla Zuzanka. „Modrovokej chlap s šedovokou ženskou, dyby se postavili na hlavu, tak spolu nezploděj kočku, jako sem já" (Konec: 213).

8.3 Role osobního života Evy Adamové

Kromě kontaktu s poručíkem Borůvkou je možné sledovat osobní život Evy Adamové v povídkách, v nichž Borůvka nevystupuje. Adamová se musí jakožto detektiv-amatér nějakým způsobem zapojit do vyšetřování a výskyt mezi podezřelými a oběťmi či v jejich blízkém okolí (na začátku „Ženských za volantem" náhodou zahlédne nastupovat cizí dívku do auta, jehož řidič tuto dívku zabije, a stává se důležitou svědkyní) je jednou z možností; v rámci žánru je takové zakomponování Evy Adamové do událostí akceptovatelné a očekávatelné.

V povídce „Omyl v Šlágrsé" se kvůli nedopatření s náhodně podobnými tituly knih Eva (zde líčená coby „blondýna" a „dívka") na začátku seznamuje s nájemným vrahem, jenž se domnívá, že je jeho klientka:

Pán se bystře rozhlédl po místnosti. Jeho vrásčitá tvář naznačovala, že na světě není mnoho mastí, jimiž by nebyl mazaný. Na sobě měl dvouřadový štráfkovaný oblek, poněkud těsný na jeho mocnou postavu. V jedné ruce držel kufřík, jaký nosívají porodníci. Na lékaře však nevypadal. V druhé držel předmět, který se k němu rovněž nehodil. Byl to paperback s nápadným titulem THURSDAYS CHILD. Ještě jednou se rozhlédl, očima setrval na knize [THE MAN WHO WAS THURSDAY], v níž si četla blondýna, potom zvedl vlastní svazek k obličeji a zdálo se, že cosi slabikuje. Zavrtěl hlavou, opět pohlédl na paperback v dívčině ruce, a k něčemu se rozhodl (Hříchy: 36–37).

Ve stockholmském hotelu, v němž dochází k vraždě, Adamová vystupuje jako barová zpěvačka v povídce „Otázka alibi"; v newyorském baru se v „Proč tolik šámusů" seznamuje s později zavražděným soukromým detektivem a případ (čítající i další úmrtí) konzultuje s vyšetřujícím policistou O'Raglanem. Konec povídky, kdy oba probírají řešení zločinů, tvoří komická situace v Adamové pokoji:

Potom vylíčil třetí stupeň, co ho použili na Johnym Starrettovi, a sundal si přitom kravatu a rozepjal knoflík u kalhot, protože ho prej škrtily, a spravil [sic!] mě o Johnnyho zhroucení a přiznání. Když to dokončil, co bych to zapírala, ležel už vedle mě v loži a jedno moje období mravnosti právě začínalo brát za svý. A když všechno dovylíčil, vzal mě do náručí a zamilovaně vzdych: *Oh baby, baby!* Ty moje sladká hlavičko! Kdo se v tobě všecko vzalo, ty kebuličko kulaťoučká (tamtéž: 143).

Policista nedopatřením spouští vibrování postele, jež rozesměje Adamovou, a detektiv odchází. Podobně lze během vysvětlování faktů důležitých pro případ sledovat svádění ze strany nápadníka v „Matematicích z Grizzly Drive“:

[...] levou rukou mi rozepne knoflík na blůze, je přes ni třepnut, tak ho zas sám od sebe zapne a pravou čmárá a přitom mluví: Taková věc jako |x| se čte ‚absolutní hodnota z x‘ a je to číslo, které odpovídá přirozené představě velikosti, bez ohledu na znamínko (tamtéž: 198).

Povídka obsahuje také rozsáhlé pasáže mimo detektivní záhadu: zachycuje nákup pornografického časopisu pro pražské přátele či pobyt u řečeného nápadníka Marcuse, díky čemuž Adamová poznává účastníky případu.

V „Justičním omylu“ je Adamová ubytována v rodině ženatého muže, v jehož domě – v jejím pokoji – dochází k výbuchu a zároveň je v promluvě jeho dcery podezírána z intimního poměru s ním, byť to v pásmu vypravěče oscilujícího na hranici personální a auktoriální perspektivy není potvrzeno. Zásahem, k němuž se Adamová po výzvě čtenářům přiznává, způsobila, že budík s časovanou pumou nevybuchl na palubě letadla, ale v jejím pokoji (ač se domnívala, že je již neškodný). Tím dochází k porušení Knoxova desatera, neboť se Adamová stává neúmyslným pachatelem.[39]

[39] Viz Škvoreckého poznámka v Rozhřešení: „Eva je ovšem pachatelem neúmyslným, ale to mi, doufám, bude odpuštěno v říši čistě formální logiky detektivek nerealistické školy. Požár byl soudem označen za zločin, a každý zločin musí mít pachatele. Přikázání *sedmé*“ (Hříchy: 282).

V povídce „Mezi námi děvčaty“ je Adamová milenkou muže, kvůli kterému je zavražděna jiná žena, a rovněž se účastní událostí, ke kterým došlo před zločinem.

Na lodi plující z Ameriky do Evropy je v „Atlantické romanci“ součástí skupiny různých lidí, kteří se mezi sebou zdánlivě neznají a společně cestují v uzavřeném prostředí dopravního prostředku.[40]

V závěrečné kapitole *Návratu poručíka Borůvky* příznačně pojmenované „Happy end“ je krátce popsána svatba Borůvky a Adamové, která se koná v Memphisu ve státě Tennessee (USA). Dochází tak k naplnění Zuzančiny a Macovy touhy po tomto městě, jež je naznačena v „Případu červených šlí“, kde poslouchají americkou píseň Chucka Berryho *Memphis, Tennessee*, čítající i verš „Give me Memphis, Tennessee!“ (Konec: 137).

Jako i v jiných rovinách (např. způsob, jak příběh začíná; rozuzlení) detektivek tetralogie platí nejistota v tom, co se odehraje, Škvorecký se vyhýbá jedné opakující se šabloně. Popisované události z osobního života mohou a nemusí souviset s vyšetřovaným zločinem, jedna událost může být důležitá v rámci vyšetřování v jiném příběhu, a jak poukazujeme na ukázkách, mezi událostmi osobního života a událostmi vyšetřování může dojít k rychlému a plynulému přechodu.

Vložení příběhu mimo kriminální linii oddaluje průběh pátrání, čímž může docházet ke zvyšování napětí, než se vrátíme opět k líčení vyšetřování. Za hlavní účel těchto pasáží považujeme vložení další, mimodetektivní roviny příběhů, kterou zde označujeme pod shrnujícím pojmem *osobní život* a která vystupuje do popředí v *Konci poručíka Borůvky*.

Oproti zločinům, jež jsou po vyřešení občas zmiňovány v dalších příbězích, ale vždy jsou vyřešeny (resp. odloženy) v rámci jedné povídky či

[40] Ať už úmyslně či neúmyslně, prostředím a postavami povídka nápadně připomíná detektivky Agathy Christie.

románového *Návratu*,[41] je u událostí osobního života častá provázanost mezi jednotlivými příběhy i napříč knihami, kdy je možné sledovat vývoj jednotlivých osudů (Borůvka–příslušnice, Borůvka–Adamová, dcera Zuzanka).

[41] Jedinou výjimku ze všech 29 příběhů tetralogie tvoří „Aristotelská logika“ a „Jeho nejlehčí případ“, viz pozn. 38.

9. Rozuzlení a dopadení

9.1 Rekapitulace

Ve zkoumané tetralogii je *rekapitulační rozhovor*[42] jedním ze způsobů, jímž lze čtenáři objasnit okolnosti zločinu a odhalit ho (zodpovědět některou či některé z předestřených otázek detektivky Kdo?, Jak?, Proč?).

Rozhovor tvoří dialog Borůvky s pachatelem v povídkách „Jeho nejlehčí případ" a „Omluvte slečnu Peškovou", již zmiňujeme níže. Variantou je, když poručík „příslušnici s drdolem" diktuje hlášení za hojného použití pasivních vazeb a jiných interferencí z němčiny, čímž vzniká jeden z nejkomičtějších momentů série („Vědecká metoda" a „Horizontální vražda"). Zde ukázka z první jmenované povídky:

> „Po výstřelu si v rozčilení nevšimla, že nábojnice z použité střely uvízla ve větráku, kde byla tamtéž mnou tato nalezena."
>
> „A –" ozvala se příslušnice […] „– promiňte, soudruhu poručíku, ale správně česky se říká: kde jsem ji nalezl."
>
> […]
>
> „Kde jsem ji tedy nalezl," pokračoval poručík. „Okolnosti vraždy vysvětlují také pozdější útok na Máru v suterénní chodbě. Když Sikorská zaslechla, že se mi vrátný chystá vyprávět historii pomocného režiséra Nováčka, dostala strach, aby možnosti výtahové šachty nebyly mnou odhaleny –" (Smutek: 70).[43]

Borůvka odhaluje příslušnici rovněž řešení ve „Zločinu v dívčí škole", kde jsou všechny ostatní informace o zločinu sdělovány prostřednictvím jeho nepřerušované promluvy ve vlastní přímé řeči; pouze poslední strany povídky líčí dialog poručíka s policistkou.

[42] Mocná (kap. 4.) uvádí rozhovor detektiva a vraha, zde význam rozšiřujeme na rozhovor detektiva a někoho dalšího.

[43] Viz kap. 7.2 a popis *techniky pohřbení* v povídce „Vědecká metoda".

Řešení zločinu rozebírá i dialog Borůvky s Málkem. V „Nadpřirozených schopnostech poručíka Borůvky“ je konec založen na odhadnutelné, byť zdařilé a vtipné pointě. Při vyšetřování se Málek snaží za použití řady technických prostředků dokázat, že mrtvá žena nespáchala sebevraždu, ale byla zavražděna. Povídka končí Borůvkovou dedukcí:

„Tak mi, Pavle, prosím tě, řekni, jak se tam sama dostala?“

A baculatým prstem ukázal do výše na zpuchřelý podkrovní trám a pak beze slova na metrovou propast mezi stařeninýma nohama a prázdnou, pustou podlahou, po níž vítr honil jen několik cárů novin a drobné závěje prachu (tamtéž: 24).

Okolnosti případu objasňuje Borůvka Málkovi též v povídce „Fredoledo“. Upozorňujeme, že v citované pasáži je chybná Málkova úvaha coby typická ukázka mylných úvah detektivova „watsona“:

„Ale proč volal Krása Suchařípovi, než vodešel vod Mořský panny?“ zeptal se Málek. „A jo! Samozřejmě! Nasrali ho těma frkama vo Lídě, tak se jí chtěl svěřit –“ pohlédl na poručíka v naději, že bude svým geniálním představeným pochválen. Poručík zavrtěl hlavou.

„Nehádali se kvůli Lídě. Hádali se kvůli ultimatu. […]“ (Konec: 184).

Řešení povídky „Padající světlo“ Borůvka ozřejmuje dceři Zuzance, jež se vyšetřování účastnila; v „Intimní záležitosti“ a ve „Třetím vrcholu trojúhelníku“ v rozhovoru s Adamovou, v druhé jmenované povídce je vražda objasněna částečně i v pásmu vypravěče.

Adamová probírá v povídkách bez Borůvky vyřešený případ s vyšetřovateli policie Nielsem C. Kölnem (a jeho ženou „Zuzán“) v „Otázce alibi“ a s O’Mackeym v „Justičním omylu“.

V povídce „Mezi námi děvčaty“ funguje „Zuzán“ coby „watson“: dvěma přátelům bez přítomnosti Adamové vypráví události, jichž se účastnila společně s Adamovou, a bezprostředně po výzvě ke čtenářům uvádí v rámci promluvy ve vlastní přímě řeči i řešení záhady.

Ve všech příbězích vyprávěných v 1. os. sg. je odhalení zločinu (alespoň zčásti) uváděno mimo dialog v promluvě personálního vypravěče. V povídce

„Proč tolik šámusů“ je řešení uvedeno v pásmu vyprávění Adamové bezprostředně za výzvou čtenářům, že byly poskytnuty všechny potřebné indicie. Shrnutí Adamové začíná větami „Ano, přirozeně, milánkové. Všema těma mordama si obtížil svědomí Johny Starrett, kdo jinej?“ (Hříchy: 141), avšak nelze určit, zda oslovovaní *milánkové* jsou čtenáři, či adresáti Adamové vyprávění v rámci fikčního světa.

V povídce „Ženské za volantem“, kterou Adamová také vypráví, je řešení ozřejměno při policejní rekonstrukci, v pásmu vypravěčky a názorně prostřednictvím obrázku (tamtéž: 78, viz obr. 1), jejž nakreslila dcera Adamové přítelkyně.

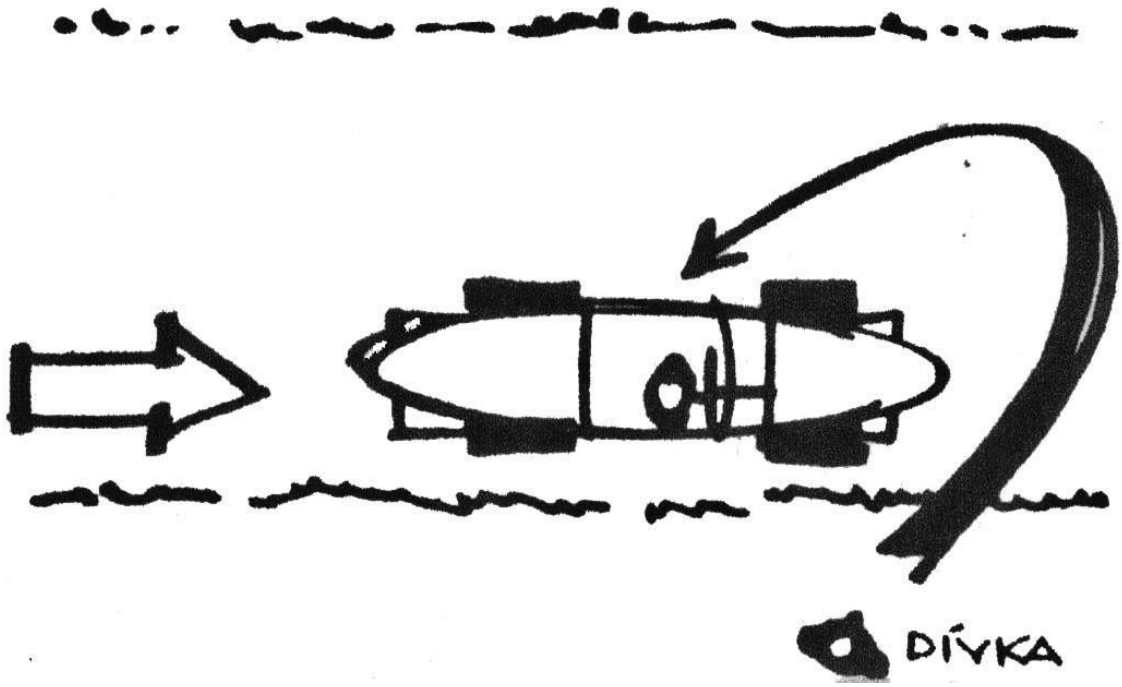

Obr. 1: Nákres znázorňující, jak dívka nastoupila do vrahova automobilu.

Adamová kromě zmíněných příběhů uvádí řešení v povídce „Matematikové z Grizzly Drive“. Mimo pásmo dialogu případ rekapituluje rovněž personální vypravěč *Návratu poručíka Borůvky* Neil Donby.

Z neutrální vyprávěcí perspektivy ve 3. os. sg. jsou okolnosti zločinu vysvětleny vypravěčem v povídkách „Čí dedukce?“, „Aristotelská logika“,

„Konec starého kocoura“ (v ní i při dialogu Borůvky s Málkem) a „Omyl v Šlágrsé“, přičemž v poslední jmenované vystupuje Adamová bez Borůvky.

Při policejní rekonstrukci vraždy je řešení odhaleno v příbězích „ten. sax. solo“,[44] „Smrt na Jehle“ a „Dobrá stará daktyloskopie“.

V povídce „Atlantická romance“ jsou body významné pro řešení uvedeny v rámci vnitřního monologu Adamové ve vyprávění ve 3. os. sg., avšak zcela explicitně je totožnost vraha uvedena až v Rozhřešení: „Nejenže se vyskytuje Číňan – slečna Abigail Wong, ale je dokonce vrahem“ (tamtéž: 283).

V „Dobré staré daktyloskopii“ není i přes zmíněné odhalení vraha zodpovězena otázka motivu. Důvod je řečen až v následujícím „Padajícím světle“, čímž lze mezi oběma povídkami shledat užší provázanost, danou tím, že se odehrávají během kontinuálně popisované dovolené v Itálii, byť každá popisuje samostatný příběh. U vysvětlení motivu v níže citované ukázce upozorňujeme, že je uvedeno v závorce, což souzní s doplňujícím rázem informace, jež není pro aktuální, nový příběh potřebná:

> Poručík Borůvka i jeho dcera trávili dny své italské dovolené jako hosté této dámy a jejího manžela, pana Greffiho. Greffi byl totiž bratrancem zavražděné paní Winterbournové, a tak z vděčnosti k poručíkovi, že odhalil vraha jeho sestřenice (Winterbourne vraždil skutečně – bez vědomí Skeetové – protože se bál změny závěti), pozval otce i dceru do svého benátského sídla (Smutek: 183, podtrženo J. Z.).

9.2 Přiznání

Škvorecký v *Nápadech čtenáře detektivek* uvádí, že je nezbytné pachatelovo přiznání, přičemž „sebevražda je – alespoň podle detektivní logiky – nejvyšší formou přiznání“ (Škvorecký 1998: 141). Teze o sebevraždě pachatele není v knihách tetralogie naplňována důsledně – považovali bychom za nepravděpodobné a nezvyklé, kdyby všichni zločinci po odhalení spáchali sebevraždu (!) –, pouze v povídce „Smrt na Jehle“ vrah dobrovolně ukončuje svůj život; je zde naznačen i Borůvkův postoj k vrahovu skonu:

[44] Viz technické řešení povídky zmiňované v kap. 2.

„Že to tak bylo, Františku Maláte?“ zeptal se starý kriminalista [Borůvka].

Ale František Malát neodpověděl. Vrhl se kolem poručíka k okraji skalního výčnělku a se strašným výkřikem skočil do propasti.

Když potom dole sbírali jeho roztříštěné tělo, napadlo vrchního nadstrážmistra [Šintáka], že je divné, proč mu v tom skoku poručík Borůvka, jindy tak duchapřítomný, nezabránil.

A jak se po něm ohlédl, měl dojem, že si to starý kriminalista ani příliš nevyčítá (Smutek: 94).

V povídkách se v aktuálním ději pachatel zpravidla nepřiznává, lze jen uvažovat o tom, že se k činu doznal. Významnější je v příbězích zmiňovaná rekonstrukce zločinu, jež textově tvoří větší část než případné pasáže o přiznání.

Přiznání k způsobu provedení vraždy je s komickým efektem kvůli překladu popisováno v samém závěru „Dobré staré daktyloskopie“:

„*Yes*,“ pravil klidně Winterbourne. „*That's how I did it.*“

Což mnohem později – až doma v Praze – přeložila Zuzanka svazarmovskému páskovi z parašutistického oddílu Oldřichu Špačkovi česky naprosto nesprávně větou:

„Ano, to je, jak jsem to udělal“ (tamtéž: 182).

Z neutrální perspektivy v rámci vyprávění ve 3. os. sg. je přiznání pachatele uvedeno v „Intimní záležitosti“:

Dr. Bydžovského zatkli na klinice. Už nezapíral. Zavraždil svého milence ze žárlivosti, protože mezi ně vstoupil pomačkaný ing. Pelent (Hříchy: 279).

„Matematikové z Grizzly Drive“ popisují dopadení (při vyšetřování bez pomoci policie pachatele objeví Eva Adamová a její aktuální nápadník) a pachatelův nevykonaný – oproti „Smrti na Jehle“ komicky působící – pokus o sebevraždu:

[…] zajeli jsme opět až do El Cerita za plavcem v zelenym bazénu. Už neplaval. Zdrcen trémou psal právě na elektrickém Smith-Corona portejblu přiznání, revolver jako z Hammetta vedle sebe na stole, kdoví kde ho sebral, a když jsme bez zaklepání vstoupili,

chtěl ho použít. Ne na nás. Na sebe. Markusák, jako kdyby ty tvrdý detektivky hltal on, a ne Ernest W., mu ho vyrazil z ruky, takže letěl krásným obloukem rovnou do otevřený láhve s medem vedle v kuchyni na mycím stole, čímž se značně znehodnotil (tamtéž: 207).

9.3 Zločin bez trestu

Za specifickou v odhalování a dopadávání pachatelů považujeme sbírku *Konec poručíka Borůvky*. Pouze v povídce „Fredoledo" jsou vrah a skupina pachatelů, kteří se podíleli na hospodářské kriminalitě, dopadeni, resp. k dopadení dochází též v „Divné archeologii", jež však popisuje starý zločin, který se neodehrává v aktuálním čase vyprávění a Borůvka na něj vzpomíná: odhalení je popsáno v rozhovoru Borůvky s milenkou vraha a poté z perspektivy vypravěče ve 3. os. sg.

K tématu „nedopadení" zločinců říká Trenský: „Ačkoliv typově [povídky *Konce*] v podstatě představují intelektuální záhady s vražednou zápletkou, jsou tematicky složitější zavedením nového prvku: do pátrání zaplétají vysoce postavené stranické funkcionáře" (Trenský 1995: 143).

Kosková v souvislosti s motty na začátku *Konce*, jež zmiňujeme v kap. 5., uvádí, že „podtrhují hlubší smysl detektivních příběhů a zdůrazňují jejich etický podtext, téma konfliktu mezi mravními zákony a zákony společnosti" (Kosková 2004: 129–130).

Kvůli zásahu tzv. vyšších míst není vrah stíhán v polovině povídek: „Omluvte slečnu Peškovou", „Ornament v trávě" a „Případ červených šlí".[45]

V povídce „Omluvte slečnu Peškovou" předestře Borůvka svoji teorii jednomu z domnělých účastníků zločinu, načež následuje tento dialog:

[45] Z dalších příběhů tetralogie není pachatel zadržen v „Atlantické romanci", v níž Adamová, jež odhaluje vražedkyni, vystupuje bez Borůvky. Adamové rozhodnutí nezasáhnout je popsáno v jediném odstavci, aniž by byl brán zřetel např. na vážné morální dilema: „Plavovláska se zastavila, chvíli nevěděla, co má dělat. Pak usoudila, že nejlépe bude nedělat nic. Zanechala černoočku [vražedkyni] jejím úvahám a radostně vykročila směrem k baru" (Hříchy: 231).

„To je všechno?“ zeptal se Vávra.

[Borůvka:] „Ano. Nevím jen jedinou věc. Kdo byl ten druhý muž.“

Vávra vstal, típl cigaretu, dokouřenou jen ze čtvrtiny, a řekl:

„Žádný nebyl. A kdyby byl, radil bych vám, abyste ho do toho netahal. Jinak je to všechno hloupost a zkuste cokoliv z toho dokázat“ (Konec: 44).

V „Ornamentu v trávě“ Borůvka jako vraha dvou dívek odhalí, aniž by s ním přišel do kontaktu, neznámého sovětského vojáka; poručík odvozuje řešení během dialogu s českým vojákem, do čehož si představuje, jak k činu došlo:

[…] – poručík poslouchal a v duchu viděl jinou scénu, stejného postrašeného vojína na stráži v cizí zemi, jak střeží své nadřízené, kteří telekamerou fotografují v té cizí zemi terénní objekty. Vojína s oholenou hlavou, ale bez tradice jiného oholeného a dobrého vojáka – „– a Jindra povídá: ‚Neser Boha, blbče! My ti jen chcem říct, že nejlíp uděláte, když se‘ –“ – a poručík viděl ty dvě opálené dívky v lehkých blůzičkách a minisukních… (tamtéž: 111).

Skutečnost, že nebyl dopaden pachatel, probírá Borůvka a jeho nadřízený major Koutský v „Případu červených šlí“:

„Buď jak buď, já mám prostě *rozkaz* vyšetřování zastavit. Od ministra, rozumíš? A víš, kdo je ministr? On by byl první, kdo by takového Valtra –“ major vyslovil jméno nebožtíkovo s odporem „– kdyby to záviselo *jen* na něm – a na mně –“

Poručík věděl. Vnitřní rozhodnutí nedat se tentokrát zviklat zavrávoralo.

„Ale okolnosti jsou takové, že – *zatím* – není možné s některýma věcma prostě vyjít na veřejnost. Ne kvůli lidem. Kvůli *nim*, rozumíš?“ (tamtéž: 150).

Z informací uvedených v povídce je třeba případ, kdy vraždu spáchali zřejmě příslušníci StB, jen domýšlet:[46]

[46] Srov. Autorovu poznámku v knize, v níž Škvorecký uvádí, že povídka byla z amerického vydání vyřazena pro nesrozumitelnost mimo kontext českých dějin (Konec: 215).

[...] Kurt Walter alias Karel Valtr byl gestapácký udavač, asi takového formátu, že se vyplatilo zastavit proti němu soudní řízení. Komu? Těm, kteří před týdnem Valtra zavraždili a které poručík znal. Neprozradil je. Nesměl (tamtéž: 152).

V „Pirátech“ se teorie o domnělém pachateli objevuje v průběhu vyprávění a v závěru se potvrzuje: nedochází ke zvratu, co se týče identity pachatele, ani nejsou další podezřelí. Moment překvapení vzniká kvůli úprku pachatele z Československa, jemuž dopomáhá Borůvka se zbraní namířenou na kolegy,[47] za což putuje do vězení.

9.4 Výzva ke čtenářům a rozhřešení

Za podstatné pro rozuzlení považujeme autorské výzvy ke čtenářům v knihách *Hříchy pro pátera Knoxe* a *Návrat poručíka Borůvky*, jež uvádějí, že byly dány všechny informace potřebné k odhalení zločinu (a že v *Hříších* lze odhalit porušení Knoxova desatera), a fungují jako kontakt mezi fikčním světem smyšlené povídky a empirickým čtenářem.

Lze je chápat chápat i jako dodržování tzv. fair play ve vyprávění detektivky: že by z napsaného textu mělo být – alespoň dle představ autora – pro čtenáře možné společně s literárním detektivem *logicky* dospět k řešení detektivní záhady, a tedy i jako jistou „hru“, jestli se něco takového čtenáři opravdu podaří.[48]

Jako „dovětek“ k povídkám *Hříchů* považujeme Rozhřešení, jež je řazeno na konec knihy a je v něm komentováno (1) porušení jednotlivých bodů Knoxova desatera. Z vysvětlujících poznámek lze zjistit, jakým momentům

[47] Trenský říká, že příběh „končí v melodramatickém stylu připomínajícím bezostyšně závěr známého filmu *Casablanca* s Humphrey Bogardem v hlavní roli“ (Trenský 1995: 144).

[48] K tomu uvádí Trenský: „V praxi však četba těchto příběhů [knihy *Hříchy pro pátera Knoxe*] probíhá poněkud jinak, než autor zamýšlel. Zjistit prohřešek proti Knoxovým pravidlům není příliš nesnadné, ale některé povídky jsou, co se týče druhého úkolu [odhalení, kdo, jak, či proč spáchal zločin], neobyčejně složité. Jedna z nich jde tak daleko, že vyžaduje od čtenáře nejen analytický talent a fantazii, nýbrž i znalost vyšší matematiky...“ (Trenský 1995: 147).

povídky věnovat pozornost, aby se odhalilo porušení Knoxových pravidel, viz např. komentář k „Ženským za volantem“: „Když Eva obchází automobily, ‚zadoutná jí v bedýnce jiskřička‘, její obsah ovšem čtenáři nesdělí. Hřích proti přikázání *osmému*“[49] (Hříchy: 281).

V Rozhřešení jsou (2) rovněž komentáře k identitě pachatele; nejpodrobněji jsou popsány indicie, z nichž lze dospět k rozuzlení, v případě povídky „Justiční omyl“: „Různé stopy (vrahova nervozita, s níž čeká na zprávu, zda babička v pořádku doletěla; koupě zbytečně drahého budíku; vrahovo domácí kutilství; jeho finanční tíseň a životní pojistky pro všechny rodinné příslušníky včetně babičky aj.) ovšem dostatečně jasně vedou k logické dedukci“ (tamtéž: 282).

Popsaná koncepce *Hříchů* zapříčiňuje, že nad běžným kontinuálním čtením beletristické knihy (stranu za stranou bez listování v jiných částech) převažuje způsobu četby, jejž považujeme za ideální, byť nikoliv jediný možný: Čtenář by si měl po dočtení každé povídky přečíst informace o příslušném příběhu v Rozhřešení, tj. v jiné části knihy, než je skončená povídka.[50]

Některé způsoby se tedy opakují, ale mohou být různě variovány, nelze přitom dopředu odhadnout, jak bude v povídkách či románovém *Návratu* vystavěno rozuzlení a přiznání pachatele. I v tomto bodě se Škvorecký vyhýbá důslednému používání jediné varianty: díky tomu se příběhy stávají různorodé.

Nepotrestání pachatelů v *Konci*, jak by se v detektivce očekávalo, způsobuje, že – na rozdíl od ostatních případů – nedochází k „nastolení stabilního řádu, uvedení věcí a postav do harmonického souladu“ (Sýkora 2012: 18).[51] Dle Martina Priestmana (paraf. podle Sýkory)

[49] Detektiv nesmí odkrýt žádnou stopu, aniž ji hned neodhalí také čtenáři.

[50] V případě dočtení poslední povídky „Třetí vrchol trojúhelníku“ následuje část Rozhřešení, avšak při popsaném ideálním způsobu čtení čtenář vynechá poznámky o předchozích povídkách.

[51] Sýkora toto uvádí v souvislosti s knihou Malmgren, Carl D.: *Anatomy of Murder: Mystery, Detctive and Crime Fiction*. Bowling Green: Bowling Green University Popular Press 2001.

„v detektivkách je nezbytná závěrečná katarze přenášející psychologický efekt na publikum, čtenář si oddechne, že už je zbaven vraha. Klasický *whodunit* implikuje, že dojde k opětovné restauraci nevinnosti ve společnosti a obnovení čtenářova klidu a míru“ (tamtéž: 9).[52]

V kontextu produkce jiných autorů žánru i dalších příběhů tetralogie se *Konec* stává výjimečný: vymyká se konvencím detektivního žánru, neboť dle Todorova „mistrovské dílo triviální literatury je to, jež svému žánru nejlépe odpovídá“ (Todorov 2001: 101).

Malmgren zavádí pojem *centredness*, jejž Sýkora do češtiny překládá jako *centralizovanost světa*.

[52] Priestman, Martin: *Detective Fiction and Literature*. London: Macmillan 1990, s. 20–22.

Epilog

Z tetralogie o poručíku Josefu Borůvkovi, kterou Josef Škvorecký napsal v letech 1962–1981 a knižně publikoval mezi roky 1966–1981, je patrná znalost pravidel a konvencí detektivního žánru. V době tvorby prvního dílu *Smutek poručíka Borůvky* (naps. 1962–1965, vyd. 1966) vznikalo rovněž autorovo dosud nejrozsáhlejší a nejvýznamnější pojednání o žánru *Nápady čtenáře detektivek* (dokončeno v červenci 1964, vyd. 1965).

Popsané poznatky i zájem o žánr jako takový – projevovaný například zmínkami o literárních detektivech či jejich případech – použil Škvorecký v praxi, tedy ve své „volné“ tvorbě; nejen ve *Smutku poručíka Borůvky*, ale také v ostatních dílech volné řady.

Určitou hru se žánrem představuje – i v rámci zahraniční produkce ojedinělá – kniha *Hříchy pro pátera Knoxe*, v nichž se cíleně a přiznaně porušují sepsaná pravidla, která jiní autoři obvykle dodržují.

Několikrát jsme v práci poukazovali na to, že Škvorecký se v konstruování příběhů vyhýbá častému opakování jedné varianty, jakkoliv by monotematická výstavba zápletky v rámci detektivky (nebo i jiného žánru „oddechové“ literatury, který má nějakým způsobem danou strukturu příběhů) byla pochopitelná – opakuje se zpravidla v „kanonických“ dílech žánru (jako například v doylovských příbězích se Sherlockem Holmesem).

Popsaného účinku je dosaženo díky odlišným konstrukcím příběhů (nestejnými způsoby začátku, rozuzlení případu atd.), zasazením do různého prostředí, včetně zahraničního, tj. nečeského, i nejednotným způsobem vyprávění (v 1. či ve 3. os. sg. s použitím vícera vyprávěcích technik).

Pasáže o osobním životě hlavních postav (poručíka Borůvky, jeho dcery Zuzanky a Evy Adamové) jsou významnou součástí knih, přestože ne všechny „rodinné“ události souvisejí s vyšetřovanými případy. Jsme si vědomi Škvoreckého teoretických poznatků v *Nápadech čtenáře detektivek*, v kterých není včlenění pasáží o osobním životě detektivů hodnoceno kladně, avšak v tetralogii o poručíku Borůvkovi je postupný vývoj osudů popsaný napříč samostatnými detektivními záhadami jedním z nejvýznamnějších rysů

(přispívá k čtenářské atraktivnosti a možnému zájmu o opakované čtení próz – alespoň u autora této práce). Tetralogie tak přesahuje detektivní žánr a jako i v jiných Škvoreckého prózách (např. *Lvíče*, *Mirákl* či *Prima sezóna*) je zřetelné melancholické ladění příběhů.

Kladli jsme důraz na zločin v příbězích – jeho objevení či způsoby (postupného) ozřejmování –, ale díky výše popsanému společně s jazykovou složkou knih, která nebyla předmětem našeho zkoumání, přináší čtenářský zážitek v tetralogii i jiné složky vyprávění než hledání odpovědi na otázku, kdo je vrah.

Seznam použité literatury

Prameny

ŠKVORECKÝ, Josef

1963 ten. sax. solo, in: *Taneční hudba a jazz 1963*. Ed. Lubomír Dorůžka et al. Praha: Státní hudební vydavatelství, s. 137–140 a 142.

2006 (uváděno jako Smutek) *Smutek poručíka Borůvky* [1966]. Ed. Alena Přibáňová. Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 29. Praha: Literární akademie.

2008 (uváděno jako Hříchy) *Hříchy pro pátera Knoxe* [1973]. Ed. Alena Přibáňová. Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 33. Praha: Books and Cards.

2010a (uváděno jako Konec) *Konec poručíka Borůvky* [1975]. Ed. Petr Šrůta. Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 36. Praha: Books and Cards.

2010b (uváděno jako Návrat) *Návrat poručíka Borůvky* [1981]. Ed. Petr Šrůta, překlady z němčiny Jana Balíková. Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 38. Praha: Books and Cards.

Literatura

ČAPEK, Karel

1986 O detektivkách [1932], in: *O umění a kultuře III*. Eds. Emanuel Macek, Miloš Pohorský a Zina Trochová. Spisy Karla Čapka, sv. 19. Praha: Československý spisovatel, s. 330–331.

ČESKÝ HRANÝ FILM

2004 heslo k filmu *Zločin v dívčí* škole, in: Kolektiv autorů, *Český hraný film IV 1961–1970. Czech Feature Film IV 1931–1970*. Praha: Národní filmový archiv, s. 476–477.

FÖLDVÁRI, KORNEL

2009 Na počiatku bol básnik, in: *O detektíve*. Levice: Koloman Kertész Bagala, s. 65–73.

HVÍŽDALA, Karel

2012 *Opuštíš-li mne, nezahyneš. Rozhovory se Zdenou Salivarovou a Josefem Škvoreckým* [1993]. Praha: Mladá fronta.

HRBAS, Jiří

1969 Bláznivá kriminální komedie, in: *Rudé právo*, roč. 50., č. 280, 28. 11. 1969, s. 5.

KOSKOVÁ, Helena

2004 Smutek poručíka Borůvky a Detektivní intermezzo, in: *Josef Škvorecký*. Praha: Literární akademie, s. 86–89 a 128–132.

MAREŠ, Petr

2003 Josef Škvorecký: Návrat poručíka Borůvky, in: *„Also: nazdar!“. Aspekty textové víceznačnosti*. Praha: Karolinum, s. 136–137.

MOCNÁ, Dagmar

2004 heslo detektivka, in: D. M., Josef Peterka a kol., *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, s. 106–114.

NOVÁČEK, Ondřej

2011 Hříchy pro pátera Knoxe – vraždy v přímém přenosu, in: web České televize, 6. 11 2011. Článek dostupný z odkazu: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kultura/142016-hrichy-pro-patera-knoxe-vrazdy-v-primem-prenosu/, odkaz platný k 9. 7. 2014.

PEŇÁS, JIŘÍ

1993 Třicet případů poručíka Borůvky, in: *Lidová demokracie*, roč. 49, č. 77, 2. 4. 1993, s. 4.

RODELLOVÁ, Mary

1954 *Mystery Fiction. Theory and Technique*. London: Hammond, Hammond & Co.

SÝKORA, Michal

2012 K teorii detektivního žánru, in: M. S. et al., *Britské detektivky: od románu k televizní sérii*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s 7–24.

2013 To složité umění vraždy, in: *Host*, roč. 29, č. 3, s. 20–23.

ŠKVORECKÝ, Josef

1997 *Samožerbuch* [1977], in: *Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty a jiné eseje*. Ed. Michael Špirit. Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 7. Praha: Ivo Železný, s. 79–316.

1998 *Nápady čtenáře detektivek* [1965] *a jiné eseje*. Ed. Michael Špirit. Spisy Josefa Škvoreckého, sv. 9. Praha: Ivo Železný, s. 14–191.

ŠPIRIT, Michael

1991 Nostalgie, ne smutek, in: *Literární noviny*, roč. 2, č. 15, 11. 4. 1991, s. 4.

TODOROV, Tzvetan

2000 Typologie detektivního románu, in: *Poetika prózy* [1971]. Přel. Libuše Valentová. Praha: Triáda, s. 99–111.

TRENSKÝ, Pavel

1995 Detektivky a tajuplné příběhy, in: *Josef Škvorecký*. Or. The Fiction of Josef Škvorecký [1991]. Přel. Aleš Haman. Jinočany: H&H, s. 140–147.

Příloha 1: Názvy povídek a kapitol

Uvádíme seznam povídek obsažených v prvních třech dílech tetralogie a přehled kapitol knihy *Návrat poručíka Borůvky*.

Smutek poručíka Borůvky (1966). Kniha obsahuje povídky:

1. „Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky“
2. „ten. sax. solo“
3. „Vědecká metoda“
4. „Smrt na Jehle“
5. „Čí dedukce?“
6. „Horizontální vražda“
7. „Dobrá stará daktyloskopie“
8. „Padající světlo“
9. „Aristotelská logika“
10. „Konec starého kocoura“
11. „Jeho nejlehčí případ“
12. „Zločin v dívčí škole“

Hříchy pro pátera Knoxe (1973). Kniha obsahuje povídky:

13. „Intimní záležitost“
14. „Omyl v Šlágrsé“
15. „Ženské za volantem“
16. „Otázka alibi“
17. „Proč tolik šámusů“
18. „Justiční omyl“
19. „Matematikové z Grizzly Drive“
20. „Atlantická romance“
21. „Mezi námi děvčaty“
22. „Třetí vrchol trojúhelníku“

Konec poručíka Borůvky (1975). Kniha obsahuje povídky:

23. „Omluvte slečnu Peškovou“
24. „Divná archeologie“
25. „Ornament v trávě“
26. „Případ červených šlí“
27. „Fredoledo“
28. „Piráti“

29. *Návrat poručíka Borůvky* (1981). Knihu tvoří kapitoly:

„Sestřička“
„Jiná česká povídka“
„Kdo věděl o sestřičce“
„Co jsem Sheile neřekl“
„Minulost bývalého detektiva“
„Konfrontace“
„Horká noc“
„Příběh z daleké země“
„Souvenir paní McCavishové“
„Objevy v Kitcheneru“
„Manželka“
„Pozdě v noci“
„Krádež“
„Večer, a pak noc“
„Když se kácí les“
„Lítají třísky“
„Happy end“